

אחדות

XXIX. ÉVFOLYAM, 120. SZÁM • 2019. JÚLIUS • 500 Ft
5779. TÁMUZ • תמוז תשע"ט • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

LUBAVICSI MENTŐAKCIÓ 3000 CSERNOBILI GYEREKÉRT

Ahol az atomkatasztrófa
és az antiszemitizmus összeért

Fékek és ellensúlyok rendszere
a zsidó hagyományban

Köves Slomó rabbi az ideális politikai rendszerekről

MEGÉRI-E KÜLFÖLDÖN TANULNI?

Interjú Izraelben tanuló magyar fiatalokkal

KEDVES OLVASÓ!

Mondják, Csernobilban, minden idők legnagyobb nukleáris katasztrófájának a helyén, ahol úgy tűnt, eljött a világ vége, ma virágozik az élet. A Pripjatyból kitelepített 350 ezer ember azóta sem térhetett vissza az otthonába, a Tiltott zónát pedig, úgy tűnik, visszafoglalta a természet.

Ott, ahol 1986. április 26. után napok alatt kiégett-barnává váltak a növények és elpusztultak az állatok, mára 200-nál is több madárfaj telepedett meg, medvék, bölények, vadlovak járók az erdőket-mezőket, a vizekben békák kuruttyolnak, a levegőben ezernyi apró rovar. Bár vannak a nukleáris katasztrófa miatt elváltozások, de így vagy úgy, mind alkalmazkodtak a sugárfertőzéshez. Pedig a tudósok arra számítottak, évszázadokra nukleáris sivataggá fog változni a környék...

Előttünk áll a zsidó történelem leggyászosabb időszakának emlékeje, a három hét, amikor a jeruzsálemi Szentély pusztulására emlékszünk.

A Rebbe szerint ebben az időszakban fontos, hogy külön figyelmet szenteljünk tanulmányainkban azoknak a tórai részeknek, melyek a Szentély felépítéséről szólnak. Aminek látszólag semmi értelme nincs, hiszen a Szentély nincsen, áldozathozatal helyett imádkozunk, miért fordítsuk figyelmünket olyan tudnivalóknak, melyek – jelen pillanatban legalábbis – vajmi kevés gyakorlati haszonnal bírnak?!

A Rebbe szerint azonban nem a pusztulásra, hanem magára a Szentélyre kell emlékeznünk. A pusztulás (a *churbán*) egy adott esemény volt, akárcsak az atomreaktor 4-es blokkjának felrobbanása.

A pusztítás rettenetes és – ahogy a csernobil-környéki élővilág – örökre magunkban hordjuk az emlékét, örökre viseljük a pusztítás nyomát. De a Szentély, a Szentély szellemisége, erkölcsi és vallási üzenete örök és elpusztíthatatlan.

Történjék bármilyen csapás, legyen bármekkora most a káosz, az élet – és a Tóra maga az élet – utat tör magának és a pusztuláson újra kivirágozik.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

LUBAVICSI MENTŐAKCIÓN
3000 CSERNOBILI GYEREKÉRT
„Gyerekek betegednek meg. Nincs időnk arra, hogy kutatási adatokat gyűjtsünk, és megnézzük, hogy mik a sugárzás hosszú távú hatásai. Mindent meg kell tennünk, hogy megmentjük őket” – mondta a lubavicsi Rebbe

6. oldal

BORÍTÓ

*A gyerekek megérkeznek
Csernobilból a tel-avivi
Ben Gurion reptérre*

Fotó: *chabad.org*

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruach rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

LECSAPNAK
A VILÁGMEGVÁLTÓ
CENZOROK
A KONZERVATÍVOKRA
„A Google, a Facebook, és más
tech-cégek szlogenje mind egy
jobb világ elhozatalát hirdetik,
mintha a technikai fejlődés egye-
nesen a paradicsomba vezetne.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A pusztulás után ott az élet
41 Hírek

REBBE

- 51 A gyászból öröm
és megváltás lesz

HOHMECOLÓ

- 61 Lubavicsi mentőakció
3000 csernobili gyerekért
Naftali és Chana Deutsch írása

JIDDISKÁJT

- 111 Küzdelem a mikve újra-
indításáért a háború után
A mikvék története 9. rész
Oberlander Báruach rabbi írása

KILE

- 121 Miért imádják az izraeli
iskolákat a kint tanuló
magyar diákok?

22. oldal

FÉKEK ÉS ELLENSÚLYOK
RENDSZERE A ZSIDÓ
HAGYOMÁNYBAN
„...ugyan a hatalomgyakorlásnak a
Tórában és a rabbinikus irodalomban
megismerhető formái ma már nem
ültethetők át egy az egyben a mindenna-
pok gyakorlatába, a felvázolt rendszer
mögött meghúzódó időtlen alapelvek
továbbra is érvénnyel bírnak számunkra”

- 201 Elengedni a gyermeket
Tanácsok külföldön tanuló
iskolások szüleinek
221 Fékek és ellensúlyok
rendszere a zsidó
hagyományban
Köves Slomó rabbi
az ideális politikai rendszerekről
271 A lubavicsi örökség
világszerte – magyar szemmel
Lubavicsi rebbékről a 20. századi
magyar zsidó sajtóban, 2. rész
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 301 Tis, egy jellegzetes haszid étkezés

ÉCESZGÉBER

- 321 Lecsapnak a világmegváltó
cenzorok a konzervatívokra
Hajdú Tímea írása
341 A csernobili rebbe tartozása
Dénes Anna meséje

NŐ A HOLOKAUSZT-TAGADÓK ARÁNYA

Érdemben nem változott az antiszemita előítéletek aránya a magyar társadalomban, de a holokauszt-tagadók és -relativizálók aránya évről

évre nő – derül ki a Tett és Védelem Alapítvány (TEV) megbízásából, a Medián Közvéleménykutató közreműködésével készített „Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban 2018” felméréséből.

A TEV 2018-as évről készült monitoring jelentése alapján a tavalyi évben 32 antiszemita gyűlöletcselekményt regisztráltak, melyek közül 3 esetben személy elleni támadás, 10 rongálás és 19 gyűlöletbeszéd-cselekmény került megkülönböztetésre. Ez a szám kevesebb, mint az azt megelőző évben. A TEV hetedik alkalommal teszi közzé a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet közreműködésével, azonos módszertannal készült éves felmérését, melyből kiderül, hogy a tavalyi évhez képest kimondottan pozitívan változott a magyar lakosság körében Izrael megítélése.

FONTOS ÉPÍTÉSZETI DÍJRA JELÖLTÉK AZ OLASZLISZKAI EMLÉKKERTET

Az EMIH megbízásából készült, a Csodarabbik útjához kapcsolódó emlékhely megkapta az egyik legnevesebb nemzetközi építészeti és design díj Special Mention jelölését a Kulturális és vallási épületek, illetve emlékművek kategóriában, így a nevezők felső öt százalékába került – adta hírül az Octogon. A zsidó közösségnek emléket állító mű az S39 Hybrid Design (korábbi nevén Szövetség' 39) és az Örökségvédelmi Tervező és Szolgáltató Kft. közös munkája.

A hírről beszámoló építészeti portál értékelése szerint „az Olaszliszka egykori zsinagógájában kialakított emlékkert érzékenyen reflektál a Tokaj-Hegyaljáról elhurcolt zsidóság történetére. A megemlékezés-élmény megalkotására felkért designerek egy, az építészeti térbe integrált jelstruktúrát alkottak. [...] Az emlékezés lassú folyamat, az elmélyüléshez idő kell. Ennek lejátszódását támogatja az építészeti és művészeti konstrukció.”

KÖZEL EZER ÉRDEKLŐDŐ A ZSINAGÓGÁK ÉJSZAKÁJÁN

Az EMIH zsinagógáiban (Budapesten és két vidéki helyszínen) és a „Rabbi a buszon” járaton közel ezer látogató vett részt a Múzeumok éjszakája programba szervezeten beépülő Nyitott Zsinagógák Éjszakáján. Június 22-én éjjel a különböző helyszíneken a legváltozatosabb kérdésekkel találkoztak az előadók a kabbalától a kóserháson át a házaseletig minden témában.

A Vasvári Pál utcai zsinagógában *Oberlander Báru*ch rabbi, majd *Megyeri András Jonatán* várták a látogatókat. A legnagyobb érdeklődés a nemrég újból felavatott budavári zsinagógát övezte, ahol 20 perccel a nyitás előtt már sorállás volt.

A 23.30-kor induló utolsó buszjáraton *Kovács Gergely* történész az út állomásai között a magyar zsidóság történetét ismertette a honfoglalástól a kongresszusi szakadásig. Az Óbudai zsinagógában álltak meg, ahol kántor előadás és az első buszt kísérő *Köves Szmó* rabbi várta őket.

A CHÁBÁD RABBIJA AZ ENSZ-BEN SZÓLALT FEL A NÖVEKVŐ ANTISZEMITIZMUS MIATT

Elérkezett az idő, hogy „megnevezzük a gyűlölet és erőszak egész világban pontosan látható szökőárját” – mondta az ENSZ főtitkára, *António Guterres* a június utolsó

hetében tartott megbeszélésen. Az eseményen, amit *Dani Danon*, Izrael ENSZ-nagykövete szervezett, 90 ország képviselői, valamint az Egyesült Államok több száz zsidó közösségének küldöttei vettek részt.

Yisroel Goldstein, poway-i Chábád rabbi, aki két hónappal ezelőtt sérült meg egy antiszemita indíttatású, fehér felsőbbrendűséget hirdető férfi által elkövetett fegyveres támadásban, arról beszélt, hogy az antiszemitizmus elleni küzdelem egyben a civilizáció jövőjéért folytatott küzdelem „*Őnök mindannyian lehetőséget kaptak Istentől arra, hogy hassanak a világra. A Rebbe arra tanított, hogy miután az özönvíz után az emberek újra benépesítették a földet, Isten nekik adta Noé fiainak hét törvényét... ezek minden létező civilizáció alapkövét képezik.*” Ezek azok az előírások, amiket a zsidó vallás szerint a nem-zsidóknak be kell tartaniuk, és amit a rabbi javaslatára az ENSZ-nek a mindennapok részévé kéne tennie.

A GYÁSZBÓL ÖRÖM ÉS MEGVÁLTÁS LESZ

Az örökké pozitív látásmód volt a Rebbe szellemiségének az egyik legerősebb jellemzője. A közeledő zsidó nemzeti gyásznapi, Tisa beáv – amikor két Jeruzsálemi szentély pusztulására is emlékezünk – a Rebbe számára nem a gyászt, hanem a gyászból fakadó reményt jelentette a megváltásra és újjáépítésre.

Isten kegyelméből

5730. menáchem áv hónap 15.

[1970. augusztus 17.]

Brooklyn, N.Y.

A táborozók és az ifjúsági vezetők részére

Camp Emunah

Greenfield Park, N.Y.

Üdvözlés és áldás,

Örömmel vettem át J. J. Hecht rabbitól a beszámolóját a nyári táborban folyó életről és programokról, továbbá a tisá beávkor gyűjtött adományt, melyet szintén átadott.

Ahogy említettem a tisá beávot megelőző szombaton, mely beszéd bizonyára eljutott hozzátok is, az adakozás különösen erős kapcsolatban áll tisá beáv napjával és felgyorsítja a megváltás bekövetkeztét, ahogy a próféciában is áll: „Cion igazság által váltatik meg és megtérői mind igazság által”. [A *cödáká* szó egyszerre jelent adományt és igazságot is].

Az adakozás különösen aktuális a délutáni ima előtt, mert akkor toldjuk be a főimába a *Náchém* [vigasztalás] bekezdést.

Adja az Örökkévaló, hogy a ti és minden zsidó adakozása érdemében, a Tóráért járó jutalom érdemében, azaz a Tóra és a parancsolatok szellemében megélt mindennapok érdemében hamarosan eljőjön a vigasztalás. Akkor ti és minden egyes zsidó, gyermek és felnőtt eljön, hogy találkozzon igaz megváltónkkal, amikor a szomorúság napjai a boldogság napjaivá válnak, ahogy arra ígéretet tettek szent prófétáink a szent Tórában.

Áldással,

M. Schwartzon

Isten segítségével, áv 9. [böjtje] kimenetele után

Adja az Örökkévaló, hogy ez a nap (és az összes többi böjtnap) hamarosan boldog és örömteli ünnepnappá változzon!

„Isten szentől szemben beszélt veled” hetiszakaszának szerdájá

5744. Brooklyn, N.Y. [1984. augusztus 7.]

Áldás és békeség,

... Az a zsidó nép szokása, ami olyan, mintha a Tóra törvénye lenne, hogy a Holdat éppen tisá beáv kimenetelekor szentelik meg. Ennek az a sok helyen megemlített oka, hogy a zsidó nép és az isteni jelenlét úgy fog megújulni, mint ahogy a Hold teszi, továbbá az a tény, hogy a messiás tisá beávkor született meg, a délutáni ima idején.

Ez tehát arra is alkalmas idő, hogy megújult erővel vállaljuk magunkra a megtérést, a Tórá-t és a parancsolatokat, s ezek által szüntessük meg a száműzetés okát, hiszen „bűneink miatt száműzettünk országunkból”. Mindezek hatására, a kiváltó ok megszűnését követően eljön az azonnali megváltás.

Egy teljes közösség együttes elköteleződésének igen nagy ereje van, mint ahogy ezt egy sok embert vonzó hászid összekövétel alkalmával is látjuk, amikor az öröm a Tóra tanainak terjesztésében nyer kifejezést, mely felvidítja a szívet, világosságot ad a szemnek és a lehető legszebb módon törli át azokat a korlátokat, melyek akadályozzák a tóratanulást és a parancsolatok betartását.

Hászid összefüggéseket elsősorban a tisá beávhoz közeli, pozitív üzenetet hordozó napokon tartunk, például áv hó 15-én, és az azt követő két szombaton, melyből az utóbbi alkalmával áldjuk meg elul hónapot, mely a számadás hónapja az év végén.

Mivel ez összesen három alkalom, így kötelező érvényű precedenst teremtünk arra, hogy a Tórá-t és parancsolatait mindig örömmel és vídám szívvel kell megtartani.

Áldásomat küldöm, hogy az említett törekvéseinket siker koronázza, ezzel is siettetve és beteljesítve azt az ígéretet, mely szerint a mögöttünk álló napok hamarosan boldog és vidám ünnepnapokká, a szeretet, az igazságosság, a béke és a zsidók közötti harmónia időszakává válnak.

„És tudni fogják, hogy Te, akinek a neve Örökkévaló, egyetlen vagy, a legszentebb az egész földön”.

Jöjjön el a valódi és teljes megváltás igaz messiásunk által!

M. Schwartzon

Lubavicsi mentőakció

3000 csernobili gyerekekért

Az elmúlt hónapokban a világ figyelve ismét az ukrán városra, Csernobilra irányul. Nem szánalomból vagy a segítségnyújtás szándékával: ezúttal az utóbbi idők legnépszerűbb filmsorozata helyezte fókuszba az atomkatasztrófáról elhíresült települést. Csernobil történetének azonban van egy már-már elfeledett szála, ami szorosan a zsidókhoz köti a tragikus sorsú várost és környékét. Ez a történet haszid rebbékről, szovjet hazugságokról, egy sajtómágnásról, román repülőgépekről és a zsidó ifjúság megmentéséről szól... *NAFTALI ÉS CHANA DEUTSCH ÖSSZEÁLLÍTÁSA*

KÉPEK: CHABAD.ORG

Képzeld el, hogy négy évvel vagyunk a csernobili atomerőmű négyes blokkjának felrobbanása után. Az 1986. április 26-án a kora reggeli órákban bekövetkezett katasztrófa nyomán hatalmas mennyiségű radioaktív anyag jutott a légkörbe. A történelem leghatalmasabb atomszerencsétlenségének közvetlen környezetét 1990 nyarára már régen kiürítették, a környező falvakban és városokban azonban, ahova radioaktív csapadék hullott, mely beleette magát a talajba, továbbra is milliók éltek. A sugárzás közvetlen következményeként ezeken a településeken ugrásszerűen megnőtt a pajzsmirigy daganatos és leukémiás megbetegedések száma.

A környéken jelentős zsidó közösségek éltek évszázadok óta. Csernobil maga is jelentős hitközségnek adott otthont, elhagyatott zsinagógájának romjai a mai napig állnak. Itt éltek a háború előtt a csernobili rebbék, a Twersky család tagjai. A dinasztia alapító tagja a Csernobilban lakó Menáchem Náchum Twersky rabbi volt, aki a Báál Sém Tov, majd a mezricsi mágid tanítványa volt, és szoros kapcsolatban állt az Álter Rebbével, a ljádi Sneur Zálmán rabbiával is.

NINCS IDŐ A KUTATÁSRA, CSELEKEDNI KELL!

A zsidók által sűrűn lakott vidéket sújtó betegséghullám híre eljutott a

Chábád egy izraeli ernyőszervezetéhez, a Cöiré Águdát Chábádhoz is. Az ő képviselőik léptek kapcsolatba a Rebbével, hogy tanácsot kérjenek: mi az ő felelősségük ebben a helyzetben. A Rebbe válasza gyors volt és határozott, és hamarosan a csernobili balesetet követő legnagyobb gyerekmentő akció nőtt ki belőle, az egyetlen olyan akció, melynek keretein belül tartósan áttelepítettek gyermekeket. Három évtized alatt több mint háromezer gyereket mentettek ki a területről, és őket a csernobili Chábád-gyerekeként ismerik. A Rebbe nagyjából ezt mondta: „Gyerekek betegednek meg. Nincs időnk arra, hogy kutatási adatokat gyűjtünk, és megnézzük, hogy mik a su-

A CSERNOBILI HASZID UDVAR

Bár Csernobilról ma többnyire az atomerőmű katasztrófája jut eszünkbe, a zsidó világ számára egyéb vonatkozással is bír ez az ukrajnai kisváros – itt ugyanis már a 17. századtól éltek emberek.

Itt élt ugyanis a csernobili rebbék dinasztiája, a híres Twersky család. Az első csernobili rebbe, *Menáchem Náchum Twersky* (1730–1787) ebben a városban szolgált mágidként, vagyis hitszónokként, és később itt rendezte be hászid udvarát. Twersky rabbi a hászidizmus alapítójának, a Báál Sém Tovnak, majd az ő legfőbb követőjének, a mezcisi mágidnak a tanítványa volt. Náchum Twersky rabbi maga is a hászid mozgalom egyik úttörőjévé vált, Meor Éjnájim című könyve pedig a hászid ideológia egyik alapvetése lett.

Őt fia, a csernobili Mordecháj követte, akit a csernobili mágidként is ismernek (1770–1837). Rengeteg cedákát, vagyis adománypénzt gyűjtött össze és osztott szét, és egész életében hangsúlyozta a beszéd és a gondolatok tisztaságának fontosságát. (A csernobili mágidról és bőséges adományozási kedvéről lapszámunk végén olvashatnak egy történetet.)

Mordecháj Twersky rabbinak nyolc fia volt, akik aktívan részt vettek a hászidizmus elterjesztésében, és mindannyian más-más hászid udvarok fejévé váltak, ilyen például Szkver, Rachmasztrivka, vagy Hornosteipl. Csernobili hászidok, illetve a dinasztia egyéb ágainak követői ma elsősorban az Egyesült Államokban és Izraelben élnek.

gárvás hosszú távú hatásai. Mindent meg kell tennünk, hogy megmentjük őket” – mondta Abi Raichik, az akció egyik kulcsfigurája, aki azt is elmondta, hogy a Rebbe hamarabb ismerte fel a problémát, mint hogy egyáltalán nevet adtak volna neki.

Nem sokkal ezután, 1990. augusztus 4-én az első repülőgép, fedélzetén 196 gyermekkel, felszállt Fehéroroszországból, és néhány órával később landolt a tel-avivi Ben Gurion repülőtéren. Ezt a csoportot még száz másik követte.

NEM KELL AGGÓDNI?

Mindeközben, bár a reaktor közvetlen környezetét a szovjet hatóságok titokban kiürítették a robbanás után másfél nappal (addigra sokan már megbetegedtek), a radioaktív csapadék által közvetlenül érintett, hatalmas ukrán, belorussziai és orosz területek több százezer lakójának továbbra is azt mondták, hogy nincs mitől félniük. Ez volt egyébként az üzenet az egész világ felé: ha történt is valami, nem kell aggódni...

A Rebbe döntése után a Chábád több képviselőjét küldte a Szovjetunióba a helyzet feltérképezésére.

Egyikük a Szovjetunióból nem egész egy évtizeddel korábban alijázott Jicchák Kogan rabbi volt, aki 1990 nyarának elején érkezett a környékre, akinek elmondása szerint könyörögtek a mozsiri, kalinkavicsi és gomeli zsidó szülők, hogy mentse meg gyermekeiket. „Városról városra jártam, és zöld és sárga arcú gyerekeket láttam” – emlékezett a rabbi, akire a ma már felnőtt akkori gyerekek szeretettel emlékeznek vissza. „Jött ez a vallásos ember, szakállal, kalapban. Furcsa volt, soha nem láttunk ilyesmit. De kedves volt, választ adott a kérdéseinkre és a szüleink ösztönösen bíztak benne” – emlékszik vissza a ma már New Yorkban élő Galina Goldberg, aki akkoriban hat éves volt. Azt is tudták, hogy a lubavicsi Rebbe küldte az embereket, hogy mentse meg őket. A helyzet annyira rossz volt, hogy a kétségbeesett és tehetetlen szülők hajlandóak voltak a távoli ismeretlenbe küldeni a gyermekeiket, csak hogy megmenekülhessenek.

AZ AKCIÓ MEGSZERVEZÉSE

A Rebbe felszólításától hajtott Chábád küldöttek azonnal megkezdtek

a szervezkedést, és hollywoodi filmbe illő stáblistát vonultattak fel. Szerepelt közte a szovjet bürokrácia színe-java, román pilóták, Száddám Husszein iraki diktátor és Robert Maxwell sajtómágnás is.

Az engedélyeket ugyan sikerült a szovjet hatóságoktól megszerezni, ám repülőgépeket maguknak kellett találniuk, és az akciót a lehető legnagyobb titokban kellett tartaniuk. A román Tarom légitársaság charter gépe végül 72 órás késéssel kapott engedélyt a felszállásra a minszki repülőtérrel, ahol majdnem kétszáz gyerek, a tőlük búcsúzó szülei, valamint az őket segítő személyzet várakozott. A Ceiréj Chábád küldöttei a felszállási engedélyen túl kóser ételt, takarókat, ruhákat is szereztek a várakozóknak.

A következő probléma Londonban várta a társaságot, ugyanis az a gép, melynek a brit fővárosból

Tel-Avivba kellett volna szállítani a gyerekeket, Kuvaitban ragadt, miután augusztus 2-án Irak lerohanta az öböl-menti országot. A Tarom-gép pilótái ráadásul semmiképpen nem folytathatták a repülést, mivel túl sok órát töltöttek egyszerre szolgálatban. A szombat közeledett, és az akció máris jóval több pénzbe került, mint amennyivel a szervezők egyáltalán rendelkeztek. Ekkor Faivish Vogel angliai Chábád-küldött egy csehszlovákiai születésű holokauszt túlélőhöz, Robert Maxwell sajtómágnáshoz fordult. Ő a saját magánrepülőgépét küldte Romániába, hogy pihent pilótákat hozzon a Tarom-géphez, és a gyerekek folytathassák útjukat Izraelbe.

MEGÉRKEZÉS IZRAELBE

A csoport végül augusztus negyedikén, péntek délután, nem sokkal a szombat bejövetele előtt ért földet a

zsidó államban. Leendő otthonuk, a közeli Kfár Chábád lakóinak hatalmas csoportja várta őket lelkes hászid táncokkal és orosz, valamint héber nyelvű transzparensekkel, melyekre üdvözlő szövegeket írtak. Az akkori gyerekek a mai napig emlékeznek a meleg fogadtatásra, melyben a repülőtéren és Kfár Chábádban egyaránt részük volt. A település lakói éveken át töretlen lelkesedéssel vettek részt a gyermekekről való gondoskodásban.

A szombat kimenetele után hatalmas fogadást tartottak a gyerekeknek. A sajtómágnás Maxwell is megérkezett saját helikopterén. A csernobili gyerekek pedig megkezdtek új életüket Izraelben. „A Bét Rivkában [az iskola, ahol a lányokat elhelyezték] élő emberek váltak a családommá. Olyan helyről érkezünk, ahol semmi nem volt, egy szürke szovjet városból, ahol a polcok üresek voltak, olyan helyre, ami a mennyországnak tűnt a számomra. Akkor láttam először olajbogyót vagy mangót.” A gyerekek sokszor számoltak be arról, hogy mennyire elcsodálkoztak az Izraelben tapasztalt bőségen és azon, hogy a fáról szedett gyümölcsöt bevizsgálatás nélkül el lehetett fogyasztani.

MIKOR LANDOL A MÁSODIK GÉP?

A műveletet Joszef Aronov, a Chábád izraeli vezetője tartotta a kezében. Számtalan álmatlan éjszakán át dolgozott azon, hogy megvalósítsa a Rebbe kérését, és lehetővé tegye a zsidó gyerekek kimenekítését egy távoli kommunista országból. Amikor a gyerekek megérkeztek a Szentföldre, Aronov felhívta a Rebbe New York-i irodáját, hogy értesítse őt a fejleményekről és az akció pozitív kimeneteléről. A Rebbe azt válaszolta, hogy gyűjthetnek fényképeket és albumba rendezhetik azokat, hogy az eseményeket dokumentálják, ám csak egy feltétellel. „A Rebbe azt mondta, hogy csak akkor nyomtathatjuk ki, ha a második repülőgép is földet ért Izraelben” – emlékszik vissza Mendel Fogelman rabbi, aki az akció másik kulcsembere volt. – „Azt gondoltuk, hogy egyfordulós

A CSERNOBILI ZSIDÓK DEPORTÁLÁSA

Beszéltünk a csernobili rebbékről, és szó esett a közösség virágzásáról. Amiről azonban még nem szóltunk, az a 45 évvel a katasztrófát megelőző történelem, mely szakaszról ritkán beszélnek a várossal kapcsolatban. Ez volt az az időszak 1941-42-ben, amikor Csernobil, Pripjaty és a régió többi településének zsidó lakosait deportálták és gyilkolták meg.

A térség egykor a híres csernobili hászid közösség otthona volt. A város zsidó közössége 1897-re 5550 fölé nőtt, vagyis az akkori lakosság 59 százalékát tette ki. Az utolsó, még helyben lakó csernobili rebbét, Chájim Twerskyt a Sztálin-kormány 1933-ban vallásos tevékenység folytatása miatt letartóztatta, és Kazahsztánba deportáltatta, ott is halt meg 1942-ben. A csernobili közösség, illetve a belőle kinőtt hászid közösségek részben Izraelbe (leginkább Bnéj Brákba), részben Amerikába települtek át, és a mai napig ott élnek.

1939-re 1783 zsidó élt a városban, a lakosok nagyjából egyötöde. A német hadsereg 1941 augusztusában vonult be a városba. November hetedikén a városban lakó zsidók csaknem felét lelőtték, a maradékot a következő év végéig végezték ki. A német katonák berontották a házakba, és onnan rángatták az ártatlan embereket a halálukba.

Később, az erőmű felrobbanása után, az emberek arról beszéltek, hogy a kevéske tulajdonukkal a házukból buszokra szálló és az ismeretlenbe induló, soha vissza nem térésre ítélt emberek látványa hasonlatos volt ahhoz, amikor a zsidókat vitték el a németek. Aztán arról is szóltak a híresztelések, hogy a csernobili atomkatasztrófa nem volt más, mint büntetés Ukrajna és Fehéroroszország számára a holokausztban elkövetett bűnökért.

A robbanás után tűzoltók és egyéb, a mentésben résztvevő hősök százezei költöztek Izraelbe gyógykezelésre. Az összeomló Szovjetuniót zsidók tízezrei hagyták el, elsősorban a katasztrófa miatt. Ők voltak az úttörői annak a tömeges áttelepülésnek, melynek nyomán közel másfél millió orosz anyanyelvű zsidó (és nem-zsidó családtagjaik) áramlott Izraelbe.

A HASZIDOK VISSZATÉRNEK

A csernobili rebbe egyik mai leszármazottja, a New Yorkban élő Yitz Twersky már harminc éve megszállottan kutatja híres felmenőinek ma élő leszármazottjait, s nyolc generáció több mint 50 000 tagját azonosította családtagként. Ez különösen nagy szám, ha figyelembe vesszük, hogy a XX. század eleji pogromok, a bolsevik forradalom és a holokauszt mekkora pusztítást végzett az Ukrajnában élő zsidók között. Twersky nem elégszik meg levéltári adatok és családfák tanulmányozásával,

található, ahonnan mindenkit kitelepítettek a katasztrófa után, majd lezárták a területet.

Az alapító rebbe sírját Sirkis Leibel rabbi azonosította két évvel a robbanás után, ő külön engedélyt kapott az utazáshoz az amerikai kormánytól. A sírt egy föld alatti tárgyak kutatásához használt radarral fedezte fel.

Az utóbbi időben egyre több csoport veszi a bátorságot, hogy felkeressék a sírt és a zsinagógát, elsősorban szkver-i hászidok. *„Elutazunk Csernobilba, mécseseket*

A csernobili rebbe Los Angelesben

genetikai vizsgálatokkal is kutatja távoli rokonságát. Most, hogy feltérképezte a családot, elhatározta, hogy elutazik Csernobilba, és a veszéllyel nem törődve felkeresi ősei lakóhelyét.

„Amikor felrobbant az atomezőmű, Williamsburgban, Boro Parkban és más, ortodox zsidók által lakott városrészekben mindenki tudta, hogy merre van Csernobil. Én már akkor ellátogattam oda, amikor még létezett a Szovjetunió, hogy beszéljek az ott lakókkal. Akkoriban nem volt internet meg e-mail. Felütöttem a telefonkönyvet vagy levelet írtam” – emlékezik vissza Twersky, aki egyaránt volt gyakori vendég a kijevi állami irattárakban, a KGB archívumaiban és a Jád Vásem levéltárában. A „csernobili Y-kromoszóma” után 31 országban kutatott. Felfedezőútja során számos, a dinasztiahoz köthető tárgyi emléket is talált: szédertálatokat, egy különleges, apró tóratekeresztet és régi fotókat.

Ukrajnában ma virágzik a zsidó emlékhelyekhez köthető turizmus. Több vállalkozás kifejezetten a vallásos zsidóknak szervez utakat az országban található mintegy 1500 zsidó emlékhely valamelyikéhez. Csernobil természetesen kivételt jelent, mert az egykori zsinagóga és a temető is az erőmű körül kialakított „halálzónában”

gyűjtünk, szoltárokat mondunk, imádkozunk. Ez az út legmeghatóbb része” – mondta Shmiel Gruber, aki már tíz utat szervezett Csernobilba. Az évente 60 000 főt vonzó katasztrófaturizmussal ellentétben őket nem az elhagyott lakóépületek, a fákkal benőtt, kihalt utcák vagy a tragédia nyomán emelt emlékművek érdeklik, hanem a régi zsinagóga, a temető, illetve a környéken fekvő többi zsidó emlékhely.

„Az első rebbék mind Csernobilban éltek, és sokunk vágya ellátogatni a sírjaikhoz, de ez nem egyszerű az ukrán bürokrácia miatt. A látogatás előtt hetekkel el kell küldeni a tiltott zónát ellenőrző hivatal számára az utazók adatait, de így is volt olyan, hogy nem engedtek be valakit, pedig minden papírja rendben volt. Minden alkalommal újabb követelményeket támasztanak. Nem értem, miért tartják zárva ezt a zónát és miért okoznak ennyi nehézséget” – mondta Gruber.

Amikor Yitz Twersky és felesége végre eljutottak Csernobilba, magukkal vitték a dinasztia 50 000 leszármazottjának nevét. *„Számomra fontos, hogy a sírra helyezhettem a rebbe összes leszármazottjának a nevét. Ezzel azt mondom neki: Íme, megtettem. Itt van mindenki. Kérlek, imádkozz az egész családért”*.

projektről van szó; fogalmunk se volt arról, hogy második repülő is lesz. A Rebbe azonban azt kérdezte: Mikor landol a második gép?”

Ezek után természetesen nem tehettek mást, megindult a második, majd a harmadik csoport Izraelbe szállításának megszervezése és lebonyolítása. Az első évben 500 gyermeket menekítettek ki, majd a további évek során végül háromezerre nőtt a megmentett gyermekek száma. A Tarom után más légitársaságok is részt vettek az akcióban, végül az izraeli El-Al légitársaság vállalta magára a gyerekcsoportok szállítását. Mindannyiukat az izraeli Kfár Chábádban szállásolták el kollégiumokban, ott jártak iskolába és kaptak egészségügyi ellátást. Ez utóbbira igen nagy szükség volt, mivel sokuk komoly betegségekkel érkezett, és sürgős kezelésre szorultak. Az iskolák – a lányokat a Bét Rivkában, a fiúkat a Máon Olimban helyezték el – és a Ceiréj Chábád emberei éveken át fáradhatatlanul dolgoztak azért, hogy a gyerekek a lehető legotthonosabban érezzék magukat távol a családjuktól és az otthonuktól. A mára már felnőtt gyerekek túlnyomó többsége Izraelben vagy az Egyesült Államokban él.

A CSERNOBILI GYEREKEK SZÍVE ÉS LELKE

Az éveken át működő projekt egyik leglelkesebb közreműködője Joszi Raichik rabbi volt, aki 18 éven át, egészen 2008-ban bekövetkezett haláláig „a csernobili gyerekek szíve és lelke” volt, mondja róla testvére, Abi Raichik. Az adománygyűjtés mellett – az akció rengeteg pénzt emésztett fel, és támogatásokból fedezték a kiadásokat – ismerte a projekt minden zegét-zugát, és szoros kapcsolatban állt a gyerekekkel. Évek során kiépített kapcsolatainak köszönhetően sikerült nagy nevet, híres filantrópokat bevonnia a csernobili gyerekek projektjébe, akik jelentős anyagi támogatással tették lehetővé annak zavartalan működését. Közéjük tartozott többek között Nancy Spielberg film-

producer, valamint férje, Shimon Katz is.

SEGÍTSÉG A MENTŐAKCIÓN TÚL

A gyerekek kimenekítése mellett egészségügyi felszerelést küldtek az érintett területekre, valamint orvosok képzését is szponzorálták, akik a volt Szovjetunió területén tevékenykednek. A segítségnyújtásnak ez a formája is a mai napig érezteti a hatását. A kimenekített gyerekek

lamiféle ősi kötelék köt össze minket, hogy tartozom neked valamivel, valamivel, amit meg kell és meg is fogok neked fizetni. Nem tudom, mi az, amivel tartozom, és nem is számít. Mert ha a Mindenható nem akart volna engem érted felelőssé tenni, nem hozott volna téged az utamba, és nem nyitotta volna meg ilyen mértékben a szívemet a szenvedéseid felé.”

Azonban nemcsak a mentőakció résztvevői érezték, hogy tartoznak

közül sokan újra találkoztak a szüleikkel, ettől függetlenül a szervezet hosszan elkísérte őket a korai évektől kezdve egészen az esküvőjükig, vagy még tovább is.

A szervezet egészségügyi kapcsolattartója a 2004-ben elhunyt Jay Litvin volt, aki rendszeresen utazott a Szovjetunióba, és az évek során megtett számos útja nyomán a nagy dózisú és hosszú időn át tartó sugárterhelés hatásainak szakértője lett. „Ez volt az élete” – mondta róla fia, Jáákov. – „Teljesen elkötelezte magát a projektnek.” Az 1990-es években Litvin egy mozgásképtelen 12 éves lány Izraelbe juttatásán fáradozott. Anja igen veszélyes körülmények között élt Minszkben. Litvin nemcsak a helyi hatóságokkal, hanem magával a gyermekkel is kapcsolatban állt. Levelében többek között ezt írta neki: „Amikor elolvastam az egészségügyi jelentéseket rólad, tudtam, hogy va-

valamivel ezeknek a gyermekeknek. Az érzés ugyanis kölcsönös volt: „Megmutatták, hogy így is lehet élni. Egyáltalán nem ismertek minket, de kihoztak minket, és egyszerűen csak megtették velünk ezt a csodás dolgot. Ma én is próbálok így élni, hogy ezt a jó cselekedetet továbbadhassam másoknak. Még mindig tartozom nekik” – mondta a fent idézett Galina Goldberg.

A mentőakció szükségessége napjainkig sem szűnt meg, mivel a vidék továbbra is súlyosan sugárfertőzött, ráadásul végtelenül elszegényedett is és lakosai, a fiatalabb generáció is, számos betegségtől szenved, melyeknek nagy része a katasztrófa közvetlen következményeinek tekinthető. A Chábád és a Rebbe gyors és hatékony reakciója azonban ezreknek adta meg az új-rakezdés, a gyógyulás és a minőségi élet lehetőségét.

KÜZDELEM A MIKVE ÚJRAINDÍTÁSÁÉRT A HÁBORÚ UTÁN

MIKVÉK A FŐVÁROSBAN ZSIDÓ NŐK SZÁMÁRA 9. rész

Bár előző cikkünkben már elérkeztünk a rendszerváltozás utáni évekhez, azóta Lózszy Tamás jóvoltából új dokumentumokhoz jutottam hozzá a Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség levéltárából, amelyek a II. világháború utáni időszak mikve újraindításának idejébe adnak betekintést.

ÖBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A MIKVE ÚJRAINDÍTÁSA SZÉN ÉS VILLANYÁRAM-SZOLGÁLTATÁS NÉLKÜL

A pesti gettó 1945. január 18-i felszabadulása után a hitközségek mindent megtettek azért, hogy újra el tudják indítani a hitélet feltételeit jelentő infrastruktúrát. Ezután a borzalmas korszak után rengeteg feladat várt rájuk, melyek közül kiemelkedik a rituális fürdő működtetése. Arról, hogy a háború alatt a gettóban működött-e a mikve, egyelőre nem áll adat rendelkezésünkre, de a most előkerült iratokból világos, hogy a hitközség „elsőrangú feladat”-nak tartotta, hogy biztosítsák a mikve újbóli zavartalan működtetését azon házaspárok számára, akik mindketten túléltek a vészorszakot vagy akik épp most készültek házasodni.

Ebből a kezdeti időszakból maradt fenn az előjáróság 1945 novemberében kelt feljegyzése, amit a taggyűlés számára állítottak össze. A nyolcoldalas, géppel írt jegyzőkönyv fejezetekre bontva taglalja a felszabadulás óta elvégzett munkát a különböző területeken. Az 5. és a 8. oldalon esik szó a mikvéről.

RITUÁLIS FÜRDŐ

„Felszabadulásunk után a Kazinczy utcai rituális fürdőnk üzembehelyezése volt elsősorú feladatunk. Nem kell bővebben ennek az intézménynek fontosságát i.t. tagjaink előtt ecsetelni. Tekintettel arra, hogy az első időben főváros-szerte nem volt villanyáramszolgáltatás, üzemünket csak részben, kényszermegoldásokkal, üst. stb. beépítésével tudtuk fenntartani. Most jelenleg a szénhiány kényszerít bennünket arra, hogy mikveinknek csak egyrészt tudjuk használni és így nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a jelentkező összes jogos igényeket kielégíthessük, azonban törekszünk arra hogy üzemünk legfontosabb részében ne álljon be fennakadás és a legnagyobb anyagi áldozatok árán is sikerült egyelőre üzemünk folytonosságát – habár korlátozott mértékben is – fenntartani.

A rituális fürdő látogatottsága tekintetében rá akarunk mutatni arra, hogy míg március hónapban a női fürdőbe 58 látogató volt, addig szeptember hónapig ez a szám havi 681-re emelkedett. Októberben sajnálatos visszaesés következett be, fenti szám 439-re esett. A férfi fürdőben május hónapban 378 volt a látogatók száma, ez állandóan emelkedő tendenciát mutat, úgy hogy szeptemberben már 3731 férfi vette igénybe rituális fürdőnket. Ez a szám októberben 2563-ra esett. Június óta külön vezetjük a gyermek-statisztikákat, fürdőnket júniusban 10 gyermek vette igénybe, ez a szám októberig 422-re emelkedett.

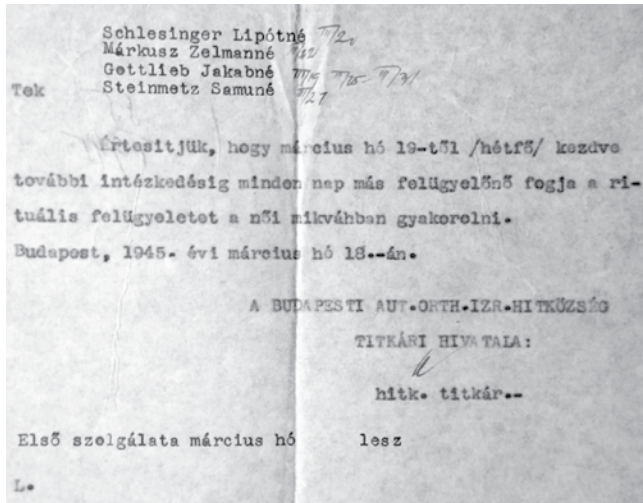
Az országszerte érezhető nagy szénhiány arra kényszerít bennünket, hogy fürdőüzemünket tüzifával lássuk el. Ez sok technikai nehézséggel jár, az üzemet erősen megrágtatja és a melegvízszolgáltatást is hátrányosan befolyásolja. Reméljük, hogy a nehéz idők dacára sikerülni fog üzemünket fenntartani. Ezzel kapcsolatosan dicsérettel kell megemlékeznünk Tauber Mihály úrról, aki üzleti összeköttetései révén tüzelőanyag beszerzésével hitközségünknek nagy szolgálatot tett.

A rituális fürdő kiadásai **7,856.639.-** emésztett fel.

Kiadásaink nagyrészt külföldi segélyezésekből fedeztük, így elsősorban a Joint-ot kell megemlítenünk, mely a külföldi segélypénzek legnagyobb részét kezeli.”

1945. MÁRCIUS 19: A MIKVE ÚJRA MŰKÖDIK

A fentiekből arra is következtethetünk, hogy márciusban kezdett működni a mikve, valószínűleg a felszabadulástól ennyi ideig tartott, hogy neki tudtak látni rendbe hozni és beüzemelni a fürdőt. A rendszeres üzem kezdetének dátumáról pontosabb információt ad a hitközség titkári hivatalának levele:

Schlesinger Lipótné
Márkus Zelmáné
Gottlieb Jakabné

Tek Steinmetz Samuné

Értesítjük, hogy március hó 19-től /hétfő/ kezdve további intézkedésig minden nap más felügyelőnő fogja a rituális felügyeletet a női mikvában gyakorolni.

Budapest, 1945. évi március hó 18.-án

A BUDAPESTI AUT. ORTH. IZR. HITKÖZSÉG
TITKÁRI HIVATALA
hitk. titkár

Első szolgálata március hó ... lesz.

[A nevek mellett kézzel írt dátum jelzi, hogy márciusban ki melyik napon volt szolgálatban.]

Joggal feltételezhetjük, hogy ez az első beosztási rend, és ezzel a nappal kezdte meg működését a mikve.

300 KG. FA A MIKVE HELYZETÉNEK STABILIZÁLÁSÁÉRT

Az adott helyzetben a mikve folyamatos működésének megszervezése komoly nehézségekbe ütközött. A helyzet stabilizálására tett törekvésekről árulkodik egy Káldor Fülöp úrnak címzett levél:

T. Káldor Fülöp úrnak, Budapest

Cikk Ábrahám rabbi úr holnap azaz szerdán újabb próbál csinál. A próbára kiadunk 300.- kg. fát, ebből 20.- kg. egész vékonyra hasogatva, az egyik kazán részére, a fennmaradó 10.- kg. fát pedig a kondér részére lesz kiadva.

Kérem Cikk rabbi úr utasításait pontosan követni, hogy az újabb próbáról pontos képet kaphassunk.

Budapest, 1945. évi október hó 23.-án.

Tisztelettel

A BUDAPESTI AUT. ORTH. IZR. HITKÖZSÉG
TITKÁRI HIVATALA
hitk. titkár

HÁBORÚS BOMBA ÉS LÉGNYOMÁSI KÁROK HELYREÁLLÍTÁSA

Egy 1948. májusi költségvetési feljegyzés, melyet Krausz Gábor építésszámoló állított össze, betekintést ad a mikvében keletkezett károkról, ami egyben magyarázatul szolgál arra is, miért csak márciusban tudták megkezdni a fürdő üzemeltetését. Nemcsak a szükséges fát és szemet kellett beszerezni, de az épületet is helyre kellett állítani. A feljegyzés szerint asztalos, mázoló, üveges és más szakemberek munkájára volt szükség:

Költségvetés. A Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség tulajdonát képező, Budapest VII közig. ker. Kazinczi utca 16 szám alatti Mikve fürdő I-ső osztályában felmerült háborús bomba és légnyomási károk helyreállításával kapcsolatos... munkákról.

1950-ben került sor a tető renoválására is.

A MIKVÉBE JÁRÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

A mikvehasználat statisztikája jól tükrözi, milyen valószínűséggel fogtak a holokauszt túlélők az élet újrakezdéshez. Annak, hogy a férfi mikvehasználók száma jóval magasabb, mint a nőké, több oka is lehet. Míg a nőknek csak egy része járt mikvébe (csak azok a férjhez

A mikve használata 1945-ben	Március	Május	Június	Szeptember	Október
Nők	58			681	439
Férfiak		378		3731	2563
Gyermekek			10		422

asszonyok, akiknek a férje is túlélte a háborút és már hazajött)¹, és ők is csak legfeljebb havonta egyszer, addig a férfiak (és fiúk) a családi állapotuktól függetlenül jártak mikvébe. Ráadásul pl. a haszid férfiaknál szokás akár minden reggel elmenni a mikvébe². A magyarországi nem haszid askenázi zsidók nagy része pedig a szombat tiszteletére péntekenként elment a rituális fürdőbe³.

Érdemes elgondolkodni azon, hogy mi történhetett szeptemberről októberre, ami miatt ennyire visszaesett a látogatók száma. Nem valószínű, hogy egy hónap alatt 15 százaléknyi nő hagyta volna el a vallásos életet. Több ok is állhat a jelenség mögött. Az egyik, hogy Jom Kipur előtt előírás⁴ elmenni a mikvébe, még nőknek is⁵, sőt van olyan vélemény, hogy hajadon lányok is mennek, illetve olyan nők is, akiknek a férje még nem tért vissza

vagy megözvegyültek⁶. A másik ok lehet, hogy nagy volt a migráció, sokan az ünnepek előtt esetleg csak átutazóban voltak Budapesten és aztán továbbutaztak vidékre. Emellett ekkor már vidéken is elindulhattak a mikvék, így a nők, akik korábban Budapestre jöttek, helyben is tudtak rituális fürdőbe menni. Számításba kell venni, hogy az időközben teherbe esett nők sem mennek mikvébe várandósságuk alatt.

A mikve használata	Összes (férfiak, nők és gyermekek)
1949	24429
1950	18907
1951	17886

A következő évek alakulásáról egy 1952. március 6-án kelt levélben találunk adatokat, amelyben a túlszámlázott vízdíj miatt reklamál a hitközség nevében a főtitkár:

Fővárosi Díjbeszedő Vállalat,
B u d a p e s t, I. Krisztina krt. 123.

31/1952. sz. Budapest, 1952. március 6. Me/Kl.
Hivatkozási szám: 4325.

A víz- és csatornadíj jegyzékek összehasonlításánál megállapítottuk, hogy

1948. évben, midőn a fürdővendégek száma 24429 volt, a vízfogyasztás 8140 m³,
1950. évben, midőn a fürdővendégek száma 18907 volt, a vízfogyasztás 6869 m³,
1951. évben, midőn a fürdővendégek száma 17886 volt, a vízfogyasztás 9200 m³.

Kérjük, a vízóra sürgős kivizsgálását, mert lehetetlen, hogy kisebb fürdővendég létszám mellett a vízfogyasztás magasabb legyen mint 1949. évben.

Várjuk szíves értesítésüket és kérjük a vizsgálat alapján a csatorna- és vízdíj különbözeti összegek jóváírását.

Tisztelettel
BUDAPESTI IZR. HITK. ORTH. TAGOZATA
TITKÁRI HIVATAL
főtitkár

Ebből kiderül, hogy 1949-ben összesen 24.429-en látogatták meg a fürdőt, '50-ben már csak 18.907 volt a látogatók száma, ami '51-re 17.886-ra csökkent (ami még mindig azt jelenti, korábbi arányokat figyelembe véve, hogy feltehetően 250–300 között volt a havonta mikvébe járó nők száma ezekben az években). A csökkenés

oka feltehetőleg az elvándorlás volt, akár az országon belül akár a határokon kívülre.

Mellinger úr lejjebb idézett jelentéséből – melyben osztályra és nemekre bontva vannak az adatok (lásd a táblázatot az oldal alján) – kiderül, hogy a helyzet 1951-re stabilizálódott, sőt nők esetében növekedést is mutatott.

VALLÁSELLENESÉG MIATT A MIKVÉRE KISZABOTT ADÓ

Korábban⁷ már bemutattuk a mikve egyik bürokratikus küzdelmét a háború előtt, miszerint külön miniszteri rendeletben kellett rögzíteni, hogy ez nem egy egyszerű nyilvános fürdő, kizárólag rituális célokat szolgál és nem profitorientált ezért mentesül a nyereségadó alól. A probléma visszatért a háború után is, ám ekkor már sikerült a mentességet kieszközölni – úgy látszik ezen a téren a vallásellenességgel nehezebb volt megküzdeni, mint az antiszemitizmussal...

Az első ilyen irat 1946-ból származik, ekkor úgy vélték, tévedésből vetettek ki adót a mikvére.

Tekintetes Adószámviteli Osztály
B u d a p e s t

41.274/1946. főkönyvi számlaszám alatt felhívást kaptunk, amelynek értelmében a Budapest VII., Kazinczy u. 16. sz. alatt lévő rituális fürdőnk után havi 360.– forint együttes kereseti és jövedelmi adót fizessünk be.

Ez a felhívás nyilván tévedésen alapul, mert a szóbanforgó rituális fürdő után kereseti és jövedelmi adót fizetni nem tartozunk.

Megfelelavalóságnak, hogy Budapest VII., Kazinczy u. 16. sz. alatt, kizárólag híveink vallási szükségleteink kielégítésére rituális fürdőt tartunk fenn. Ennek fenntartási költségei sokszorosát teszik ki a tagok által használat alkalmával fizetett díjnak. Ennélfogva ez a rituális fürdő nem minősíthető ipari vagy kereskedelmi üzemnek, hanem óriási anyagi áldozatok árán fenntartott vallási jellegű intézmény, amelynek fenntartása kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályaink és az ezekkel elismert „Sulchan Aruch”-ban lefektetett vallási szabályaink köteleznek.

Ezek szerint a szóbanforgó vallási intézmény fenntartása alapján, amely hitközségünknek csak anyagi terhet és nem jövedelmet hoz, együttes kereseti és jövedelemadó fizetésére kötelezhetőek nem vagyunk, amelynek tudomásulvételét kérjük.

Budapest, 1946. évi október hó 7.én.

Teljes tisztelettel
A BUDAPESTI AUT. ORTH. IZR. HITKÖZSÉG
TITKÁRI HIVATALA
hitk. titkár

A mikve használata 1951. november	I. osztály	Napi átlag	II. osztály	III. osztály	Napi átlag	Havi összesen
Nők	164	5–6		275	9–10	439
Férfiak	4 (pénteki napokon)		56	436		496
Gyermekek				429		429

Ezután fellebbezések és elutasítások sora következett egészen 1949-ig.

HATÁROZAT.

A székesfővárosi pénzügyigazgatóság a VII/A ker. adóhivatal 6597/1949 sz. fizetési meghagyását, [melyben] fellebbező terhére az ideiglenes általános összeg megállapítása során 1949. évre 36.000 Ft. alap után 1.440 Ft, együttes kereseti és jövedelemadó állapított meg, a kellő időben beadott fellebbezése folytán felülvizsgálta és annak eredményéhez képest a fellebbezésnek helyet nem ad.

INDOKLÁS:

Fizetésre kötelezett adózón fellebbezésében azt vitatta, hogy a Budapesti Aut. Izr. Hitközség által a Budapest VII. Kazinczy u. 16. sz. a. fenntartott rituális fürdőből származó nyers bevétel nem adóköteles, mivel a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott alapszabályok értelmében a hitközség ennek fenntartását kötelezettségükre tette s az merőben vallási intézmény.

Ez a kifogás nem alapos.

Az együttes kereseti és jövedelemadóra vonatkozó törvényes rendelkezése végrehajtása tárgyában kiadott 195.000/1948 VII. P.M.sz. rendelet 2 §. a. részletesen felsorolja azokat az alanyokat, illetőleg bevételi forrásokat, amelyek nem tartoznak az együttes kereseti és jövedelemadó alá.

A Hitközség által fenntartott rituális fürdő a hivatkozott rendelet 2. §.-ban mint mentes nincs felsorolva, ennél fogva tehát jogosan nem igényelheti a szóbalevő bevételi forrásból származó nyers bevételének együttes kereseti és jövedelem alól való mentességét.

Adózó fellebbezése további részében a megállapított adóalap csökkentését kéri.

Ez a kifogás is alaptalan. A már hivatkozott törvényhely értelmében ugyanis az 1949. évi együttes kereseti és jövedelemadó ideiglenes kivetésének alapja az

adóévet megelőző évben elért nyers bevétel. Az I. foku kivető hatóság az adóalapot az 1948. évben elért nyers bevétel alapulvételével állapította meg, ennél fogva tehát az adóalapja méltányossági alapon nem csökkenthető.

Minthogy azonban az együttes kereseti és jövedelemadó alapja az adóévben tényleg elért nyers bevétel, adózón félvényként jogosult adójának végleges megállapítását kérni, illetve abban az esetben, ha a már hivatkozott törvényhely értelmében I. félévi nyers bevételéről bevallását beadta, az adóhivatal nyers bevételének leszámolását fogyanatosítani fogja...

Budapest, 1949. évi szept. hó 23n.

Ezzel párhuzamosan igyekeztek a víz és csatornadíjakat is mérsékelni. Erről tanúskodik egy 1946. októberi levél, melyet Kővágó József főpolgármesternek címezték (és amelyet megkapott másolatban a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülöhelyi Bizottság is). Ebben a fürdők „közegészségügyi és idegenforgalmi” hozzájárulásukra való tekintettel kéri a csatornadíj eltörlését.

HÉTKÖZNAPI PROBLÉMÁK

Amikor a mikve túl forró volt...

A puszták számok mellett néhány érdekes levél is betekintést ad a mikve aktív működésébe. Például esetenként túl forró volt víz, ahogy az egy 1948. október 14.-i panaszos Jegyzőkönyvben áll:

„...dacára annak, hogy én jómagam foróvizü mikve-hoz vagyok szokva, olyan forró volt a víz, hogy semmiképpen sem tudtam bemenni. Reklamációmra a gépész azt mondta, hogy a másik bazin nem olyan forró menjek oda, abba szintén elég forró volt és közben az általam forrónak talált mikvet hideg vízzel keverték. Mikor a mikveba jöttem ott láttam ülni egy férfit, akitől megtudtam, hogy rosszul lett, úgy vélem, hogy a forró víztől lett rosszul.”

Amikor tisztasági problémák voltak...

Néha a fenntartónak akadt gondja tisztasággal, ahogy az a Budapest Izr. Hitközség Orth. Tagozata titkári hivatalának főtitkára egy 1952. március 17-es, a „Rituális Fürdő Dolgozóinak” címzett leveléből kiderül:

Sajnálattal tapasztaljuk, hogy a fürdő dolgozói – kevés kivétellel – egyáltalán nem, vagy csak erősen kifogásolható formában végzik el a munkájukat.

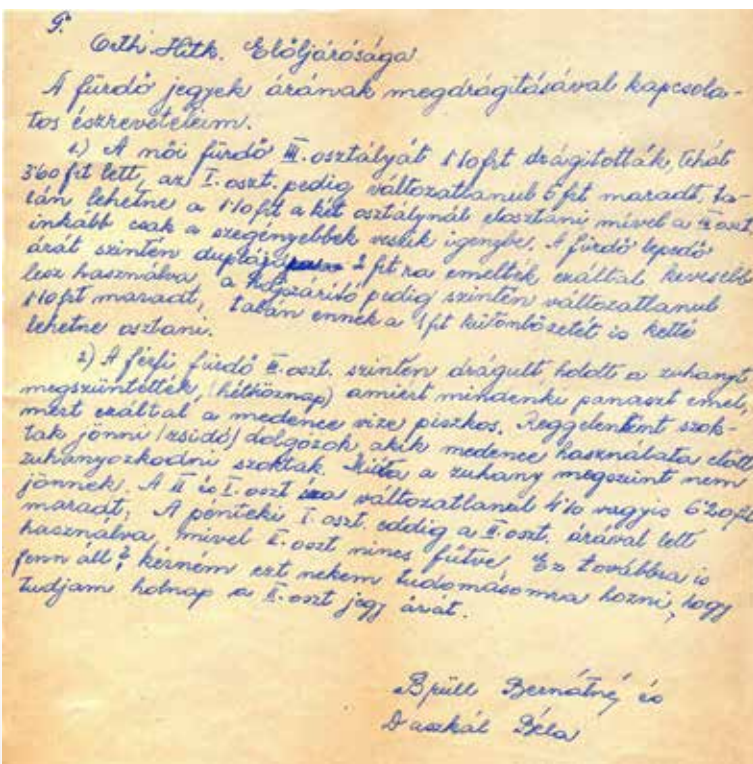
Különösen az I. osztályú női fürdőben a fürkék és kádak erősen el vannak hanyagolva, az előző este a kádból kicsurgott víz még másnap délelőtt is, tócsákat képezve, ott van a fürkében. Ebből kétségtelenül megállapítható, hogy a kádmosónók a rájuk tartozó munkát nem végzik el. Felhívjuk figyelmüket, hogy a fürdőt rendszeresen ellenőrizni fogjuk és amennyiben ismételt esetben hasonló anomáliákat tapasztalni fogunk, úgy az – úgy a kádmosóra, mint a munkát ellenőrizni tartozó felügyelőnőre – komoly következményekkel fog járni...

MEGSZORÍTÓ INTÉZKEDÉSEK BEVEZETÉSE**1952: Spórolás a zuhany megszüntetésével**

A működésből adódó kisebb-nagyobb problémák mellett azonban komolyabb gonddal is szembe kellett néznie a hitközségnek: háborúban elszegényedett, mindenükből kiforgatott zsidók és így a bevételei jórésztől megfosztott hitközség egyre nehezebben tudta fenntartani a mikvét, amit ráadásul a folyamatos elvándorlás miatt egyre kevesebben használtak. Így többféle takarékosági intézkedést kellett meghozni, ráadásul az árakat is emelték.

Az egyik intézkedés, a minden nap üzemelő zuhany azonban komoly hiányt jelentett, ahogy az Brüll Bernátné és Paszkál Béla 1952-es leveléből kiderül:

...A férfi fürdő III. oszt. szintén drágult holott a zuhanyt megszüntették (hétköznap) amiért mindenki panaszt emelet mert ezáltal a medence vize piszkos. Reggelként szoktak jönni (zsidó) dolgozók, akik medence használat előtt zuhanyozkodni szoktak. Mióta a zuhany megszünt nem jönnek...

Erre Mellinger későbbiekben idézett jelentése is kitér:

...Tekintettel, hogy a hétköznapi III. oszt. fürdőt leginkább szegény emberek veszik igénybe, kiknek sem fürdőszoba, még kevésbé a mai viszonyok mellett megfelelő tüzelőanyaguk sincs, méltányos volna a zuhany naponta való engedélyezése...

¹ HáRIVás responsuma 425. fejezet, idézi a Bál József JD 183. fejezet végén; ² Lásd Héchal HáBáST folyóirat 14. szám 44–70. oldal, és hozzászólásaim uo. 15:185., 16:186., 17:168–169., 18:152–153., 23:192., 24:178., 30:245–246.; ³ Lásd Nité Gávril, Sábát 1. kötet 35. fejezet; ⁴ Sulchán áruch OC 606:4.; ⁵ SÁRSZ. uo. 12.; ⁶ De nem ez az elterjedt szokás, lásd erről Nité Gávril, Jom kipur 18:10.; Cházon Ovádjá, Jámmim norám 59–61. oldal; MáHáRám Sik responsum JD 364–365. fejezet; ⁷ Egység 118. szám 18–19. oldal.

1952: Az I. osztály megszüntetési terve

További ötlet volt az első osztályú női mikve megszüntetése, ami szén-megtakarítást eredményezhetett volna. Erről Mellinger A. Gerson 1951. december 26-án kelt, részletes számításokat tartalmazó jelentéséből értesülünk

...Mint fenti kimutatásból látható az előrelátható megtakarítás a téli hónapokban havonta 2.295.– forintot fogja meghaladni. Jelenlegi szénfogyasztás naponta 600 kg. az I. oszt. női fürdő megszüntése esetén 400 kg-ra fog apadni. Tekintetbe veendő azonban, mint a részletes kimutatásból látható az I. oszt. látogatók száma november havában 164 vendég volt és ha ezen személyek a III. osztály fogják igénybe venni, jegyenként 2.15 árkülönbözöt mutatkozik, vagyis 164 x 2.15 összesen 352.60 hiányt mutat. hogy ezen veszteség némileg megtérüljön, a III. oszt. ára megfelelően emelendő. Mint az Artézi fürdőben meggyőződtem az I. oszt. szalonfürdő ára 5.– Ft. kádfürdőé 4.30 Ft. Igaz, hogy ott a kiszolgálás, a kényelem össze nem hasonlítható fürdőnkkel, viszont a rituális fürdőnek a vizét fel kell melegíteni, ellen az Artézi fürdőnek forró forrásvíz áll rendelkezésére...

Az I. oszt. női fürdő megszüntése esetén a pénteki férfi II. oszt. is elesik, mert a téli hónapokban az I. emelet udvari része a férfiak részére volt fenntartva. A férfi II. oszt. fürdőzők zöme nem hajlandó kádfürdő helyett a III. osztállyal közös fürdőt használni és inkább kimarad, hogy a bevételben kiesés nem mutatkozzék ajánlom a férfi II. osztály a kazán felett elhuzodó részen elhelyezni, mert a fűtés jóformán semmibe sem kerül mert a kazán melege átfűti a helyiséget.

Csakhogy a női mikve áthelyezése nem várt bonyodalomba ütközött ekkor még, ahogy Mellingernek az egy 1952. január 10-én kelt leveléből kiderül:

...Nézetem szerint a felsorolt indokok alapján az I. osztály [női fürdő] jelenlegi helyén maradhatna, mert egyes kényesebb vendégek nem szívesen veszik igénybe a kiszemelt harmadik osztályt, annál is inkább, mert azt a kényelmet e helyiség nem nyújtja, viszont a szénmegtakarítás más oldalon mutatkozik...

A most felfedezett dokumentumok segítségével egy kis betekintést kaptunk a háború után újraindult mikve fenntartásának és működésének kihívásaiba, és ezen keresztül egy kis képet kaptunk arról, mennyire igyekeztek a holokauszt túlélők a zsidó vallási előírásoknak megfelelően élni a Rákosi korszakban Budapesten.

Miért imádják az izraeli iskolákat A KINT TANULÓ MAGYAR DIÁKOK?

Elküldeni a gyerekeinket külföldre tanulni, nem egyszerű döntés – de elindulni a családot hátrahagyva egy új világba? Az az igazi kihívás... Három Izraelben tanuló diákot kérdeztünk kinti életükről. Nem meglepő módon a válaszaik többsége ugyanaz, amit bármilyen kamasztól kapnánk, ha azt kérdezzük például, mit csinál a szabadidejében. Ami szokatlan lehet, az az, hogy egyikük se mondta, hogy utálja az iskolát... STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

RÓZSA-GROÓ BENJÁMIN

A Tel Aviv és Jeruzsálem között található Nof ayalon jesiva diákja. Most fejezte be a 11. osztályt, jövőre lesz végzős. Kollégiumban lakik. Az évfolyamán 150 diák tanul, az osztályában 30-an vannak.

KÖVES MUSKI

A Haifai Kirayot iskola tanulója. Most fejezte be a 10. osztályt, jövőre 11-es lesz. Kollégiumban lakik, az évfolyamán két osztály van egyenként 30-30 fővel.

KOVÁCS HODÁJÁ

Gimnáziumi tanulmányait az észak-izraeli Nazereth Illit Gimnáziumban fejezte be, ami után jelenleg Kfar Chabadban, a Beit Rivka szemináriumban tanul pedagógiát. Kollégiumban lakik: „amely olyan tanulók számára van fenntartva, akik messziről jönnek, de én vagyok ott a legmesszebről, mindenki más Izraelből érkezett”. Míg a Nazereth Illitben 29-en voltak egy osztályban, addig a szemináriumban 34 fős az évfolyami csoport, de leginkább kisebb csoportokban tanulnak.

– Miben különbözik a kinti iskola a magyar iskolától?

Rózsa-Groó Benjámín: Nagyon sok mindenben, kint a hangsúly inkább a tórai tanulmányokon van, jobban szeretem az egész rendszert, mint az itthonit, mert kint tényleg az a cél, hogy segítsenek felkészíteni az életre, ami iskola után vár ránk. De emellett sokkal több a stressz, és az érettségi ezerszer nehezebb, mint az itthoni és nem csak a nyelv miatt, ami már nem is az igazi akadály, amikor az ember eljut az érettségiig. Inkább az anyag mennyiségével és minőségével van a „probléma”: nagyon sok és nagyon magas szintű, ami

Benji példaképével, a híres chaszid énekessel, Avraham Frieddel

egyrésztől nem baj, másrésztől viszont nagyon sok időt vesz igénybe a felkészülés és nagyon sokat kell tanulni, hogyha az ember jó jegyet akar szerezni. Pont emiatt nagyon kevés szabadidőnk van. Ráadásul Izraelben az érettségi 11. és 12. osztályban oszlik el, és sajnos emiatt már nem nagyon lehet élvezni az iskolát, mivel tanulni kell éjjel-nappal, és ez nagyon megterhelő. Emellett az órák reggeltől estig tartanak, és csak utána van idő házi feladatot csinálni.

Köves Muski: Az izraeli iskolában sokkal többen vagyunk és sokkal több a barátnóm. Többen vannak Chábád lányok, akik olyanok, mint én. Több a program és az egész iskola vallásosabb.

Kovács Hodája: A kinti iskola különbözik az itteni iskolától, bár ez azért is lehet, mert nem vallásos iskolában tanultam itt, Magyarországon. Izraelben már a napirendem is más, ahol én tanultam, reggel 8-kor kezdjük a napot, de nem tanulással, hanem előbb imával és ima után van a rendes tanítás. Nekem nagyon jó élményeim vannak a kinti iskolából.

– Milyen tantárgyakat tanultok?

R-G. B.: Gemarát, Tánachot (Bibliát – a szerk.), matekot, társadalomismeretet, héber és angol nyelvet és még sok minden mást. Érettségire fel kell venni legalább egy fakultációt, ami többségében nálunk reál tantárgy, mint például fizika vagy biológia, a fakultációból csak emelt szinten lehet vizsgázni, nálunk nem biztosítják a kö-

OTTHONRA LELNI TÁVOL AZ OTTHONTÓL

Nem egyedül választottam ezt az iskolát. A Köves családnak köszönhetően tanulhatok Izraelben és ők segítettek nekem az iskola választásában, és én nagyon hálás vagyok nekik ezért. Nekik köszönhetően olyan környezetben tanulhattam, ahol mindenki olyan, mint én. Ezek az évek felejthetetlenek számomra. Tényleg nagyon fantasztikusan éreztem magamat, pedig ezt nem szokták mondani iskolákra, én pedig tényleg így érzem.

Egy fantasztikus gimnáziumban tanulhattam, nagyon szoros kapcsolatba kerültem nagyon jó emberekkel. Az új közösségben megismertem két fantasztikus családot, akikhez nagyon gyakran járok hétfégenként a mai napig. Nekik köszönhetően tudom mindig, hogy attól függetlenül, hogy nem vagyok otthon a családommal, itt Izraelben is van helyem.

A Rebbe többször is említette annak a fontosságát, hogy minden embernek legyen egy úgynevezett „lelki mentora”. Az izraeli iskolának köszönhetően megismertem fantasztikus embereket és megtaláltam a saját „lelki mentoromat”.

Tényleg hálás vagyok a családomnak, a Köves családnak és az Örökkévalónak a folyamatos támogatásért és hogy ilyen fantasztikus körülmények között tanulhatok.

Kovács Hodája

zepszintű érettségét, ezért jól meg kell gondolni, hogy mit fog tanulni az ember, mert nem lehet faktot váltani, ha egyszer elkezdjük. Ezen kívül még két tantárgyból emelt érettségi vizsgát kell tenni.

K. M.: Világi és vallási tárgyakat is tanulunk, Tórát, haszidizmust, angolt, matekot... Vannak fakultációk,

lehet választani számítástechnikát, kémiát vagy számítógépes tervezést például.

K.H.: Mivel ez egy szeminárium, főiskola és nem gimnázium, ezért rengeteg tárgyat tanulunk. Minden tárgy

csak egyszer van egy héten van és minden óra 90 perces. A tanáraink között vannak rabbik is és tanárnők is. Van szakképzés, de emellett vallási tárgyakat is tanulunk, amik nagyon fontosak az élethez.

– Mit csináltok szabadidőtökben?

R-G. B.: Megpróbálunk bepótolni az alvást, amit elvesztünk a sok tanulással töltött óra miatt... Igazából semmi különös, ha arról beszélünk, hogy mit csinálunk szabadidőben, átlagosan azt csinálom, mint a többi fiú az én koromban, kosarazom vagy sportolok, elmegyünk enni meg beszélgetni a barátaimmal mindenféle helyekre.

K. M.: Szabadidőben a kollégiumi programokra megyek vagy meglátogatom a barátnőimet, akik nem a kollégiumban laknak, hanem otthon. Vagy csak alszom. De általában barátnőikkel megyünk

K. H.: Nincsen túl sok szabadidő, mert majdnem

minden nap 17:30-kor végzek és vannak házi dolgozók is stb. A kollégium fantasztikus élmény számomra, én nagyon szeretem. Van két *mádrichánk* (ifjúsági vezető – *a szerk.*), akik mindenféle programokkal várnak minket esténként. Ezek a programok nagyon összehozzák a lányokat a kollégiumban és nagyon erős baráti kapcsolatok maradnak meg ennek köszönhetően.

– Mi a legnagyobb kihívás a kinti életedben? Mi hiányzik a legjobban?

R-G. B.: Az elején inkább a nyelv okozott problémát, aztán ezen viszonylag gyorsan túllendültem, később az izraeli társadalomba való beilleszkedés volt nagy kihívás, mivel az izraeli mentalitást nagyon nehéz megszokni. Úgy fogalmaznék, hogy Izraelben mindig nagy a nyüzsgés és soha sincsen csend. Ami európaiként a legnagyobb kihívás volt, az az, hogy a vasárnap már munkanap, az iskola reggel 7-kor kezdődik és péntek délelőtt fejeződik be. Amióta kint vagyok, mindig más kihívások jönnek, ez állandóan változik.

Legjobban a családom hiányzik, de szerencsére itthon vagyok párszor egy évben, nehéz dolog az, amikor az ember ilyen fiatalon fel kell, hogy áldozza a családját egy jó cél érdekében, de ők mindig is nagyon támogattak és támogatni is fognak, bármit is csinállok. Nélkülük nem lettem volna képes kint folytatni... Néha nagyon nehéz helyzeteken kellett átmennem, ahonnan nem lettem volna képes továbbfolytatni, hogyha nem álltak volna mellettem.

Mondanám, hogy hiányzik Magyarország, de ez sajnos nem igaz, akárhányszor vagyok itthon, az első hét után már vissza akarok menni, szívesebben vagyok ott, mint itt.

K. M.: Hiányzik Magyarországról a közösség meg a családom.

K. H.: A legnagyobb kihívás a kinti tanulásban az a távollét a családtól, természetesen. Amikor elkezdtem Izraelben tanulni, hirtelen felfogtam, hogy már nincs mellettem a családom folyamatosan, és ez önállóságra és felelősségre tanított engem, ami nagyon fontos. Természetesen a távollétem a családtól nemcsak nekem volt kihívás, hanem a családom számára is, de ettől függetlenül ők mindig támogattak engem és mindenben,

amiben lehet ilyen távolról, segítettek nekem. Nagyon hozzá voltam szokva már az itteni közösséghez, ezért hirtelen közösséget váltani is nehéz volt, hirtelen rengeteg új ember, de szerencsére hamar beilleszkedtem.

Évente kétszer szoktam hazalátogatni és olyankor teljesen feltöltődök, vissza a régi közösségbe a családhoz, újra találkozni olyan emberekkel, akik fontos részei az életemnek. Mióta kint tanulok, az itthonlét szabadidő számomra és végre, amikor itthon vagyok, akkor itt vagyok a családomnak és a barátnőimnek, és nem pedig a tanulással vagyok elfoglalva.

– Mi a legjobb a kinti életedben?

R-G. B.: Minden. Szeretem a kinti légkört, a sok nehézség ellenére, van egy különös szabadságérzetem, ami csak ott van, és jobban tudom kezelni a dolgokat, mint itthon. Úgy érzem, hogy kint végre önmagam lehetek, itthon nagyon szomorú hangulat van, mindenki depressziós.

K. M.: Legjobban azt szeretem itt, hogy sokan vagyunk, sok-sok lány van. Most is a barátnőimmel csinálunk egy táborot itt Magyarországon, Badacsonytomajban. Van-

nak érdekes történeteink, például az egyik barátnőm nemrég elhagyta a telefonját a buszon. Rögtön írtam rá egy üzenetet, és válaszoltak, akik megtalálták és visszaadták a telefont. Ez nagyon kedves volt.

K. H.: A tanárok mindent megtettek azért, hogy nekem minél könnyebb és egyszerűbb legyen a tanulás, mert az elején nagyon nehéz volt hozzászokni a héberül tanulás-hoz és még ezen felül voltak a nehézségek az anyaggal. A tanárnőim mindig ott voltak, hogy segítsenek, amikor kellett, még akkor is, ha a saját délutánjukról volt szó, amit nem tudom, hogyan köszönhetnék meg nekik.

ELENGEDNI A GYERMEKET

TANÁCSOK KÜLFÖLDÖNTANULÓ ISKOLÁSOK SZÜLEINEK

„A gyermekük már nagy. Önálló és érett. A legjobbat szeretnék nyújtani neki. Úgy érzik, hogy már készen áll arra, hogy a saját útjára lépjen, távol a szülőktől. Ez nem könnyű a szülőknek és talán a gyermeknek sem, de tudják, hogy ez a helyes lépés a számára” – így foglalja össze a szülők helyzetét a kéttannyelvű Bét Menáchem Általános Iskola igazgatóhelyettese, aki rövid áttekintést állított össze arról, milyen lehetőségek állnak azok előtt, akik középiskolába Izraelbe küldnék gyermeküket.

GLITZENSTEIN SOSI ÍRÁSA

GYAKORLATI SZEMPONTOK ISKOLAVÁLASZTÁSHOZ

Beszél a gyerek héberül? Van rokonuk vagy barátjuk Izraelben, akinél megszállhat?

Tervezik, hogy gyermekük otthon, Magyarországon tölti majd az ünnepeket és a tanítási szüneteket? Vannak olyan iskolák, ahol héber nyelvoktatás is folyik, továbbá pedagógusok segítik a beilleszkedést és a felzárkózást. Ha gyermekük egyáltalán nem beszél héberül, a lehetőségek száma jelentősen lecsökken.

Az elszállásolás kapcsán: vannak intézmények, melyekhez tartozik kollégium, mely nyújthat szállást a hét minden napjára vagy csak a napok egy részére. Ha nincs izraeli rokonság vagy van, de mégis inkább a kollégiumi elhelyezés mellett döntenek a szülők, az ő feladatuk lesz meggyőződni arról, hogy a lakhatási és étkezési körülmények megfelelőek-e gyermekük számára. A legtöbb kollégiumban gondoskodnak a megfelelő közösségi életéről, különféle kulturális programokról, illetve a gyermekek felügyeletéről. Ez különösen azoknál a gyermekeknél fontos, akik távol vannak családjuktól,

ezért előfordulhat, hogy érdemes a gyermeket még abban az esetben is kollégiumba küldeni, ha rendelkezésre állnak egyéb lehetőségek is.

Az ünnepekkel és a tanítási szünetekkel kapcsolatban: itt át kell gondolni, hogy milyen gyakran tudják hazautaztatni gyermeküket.

Glitzenstein Smuel rabbi és Sosi rebbecen 11 éve élnek Magyarországon. Hét gyermekük közül szeptembertől már ketten fogják külföldön folytatni tanulmányukat, mivel már elérték a bár micva kort. Glitzenstein Sosi édesanyaként, pedagógusként és a Bét Menáchem iskola vallási igazgatóhelyetteseként is jól ismeri, milyen lehetőségei vannak annak, akik gimnazista korú gyermekét Izraelben szeretné taníttatni.

Számos kollégiumot bezárnak az ünnepek és a tanítási szünetek idejére, ezenfelül egyes helyeken bizonyos szombatokat a kollégiumon kívül kell eltölteni a gyermekeknek. Ezen alkalmakkor az Izraelben élő rokonokhoz vagy barátokhoz utazhat a gyermek, vendégeskedhet az osztálytársainál vagy megkérheti az intézmény dolgozóit, hogy találjanak számára megoldást.

OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK FIÚKNAK

Ha fiúgyermekük van, az eddigieken kívül azt is el kell dönteni, hogy milyen típusú oktatást kívánnak nyújtani a számára, s ennek fényében lehet a különböző intézmények között válogatni.

JESIVA

Jesivá ktáná (alsó tagozatú jesiva) – hároméves képzés (a 9-11. évfolyamokkal párhuzamosan), melynek célja, hogy a Jesivá gdolában (felső tagozatú jesivában) folytassa a gyermek a tanulmányait, újabb három éven keresztül. Ebben az intézménytípusban csak vallási tárgyakat oktatnak. Az órákat szünetek szakítják meg, melyek során étkezésre és felfrissülésre van lehetőség. A tanítási

napok hosszúak és reggeli imával veszik kezdetüket. A tanításnak csak az esti órákban van vége. A tananyag elsősorban a Talmudot és a vallási törvényeket öleli fel. A hászid jesivákban nagy gondot fordítanak a hászid filozófia elsajátítására is.

Számos vallási irányzat tart fent kis jesivákat. A Chábád közösséghez például több mint harminc kis jesiva tartozik Izraelszerte, köztük olyan intézmény is, melyet külföldi gyermekek számára nyitottak, és a tanítás nyelvük angol.

JESIVAGIMNÁZIUM

Ahogy a neve is mutatja, ezen intézményekben ötvözik a jesivatanulmá-

nyokat és a gimnáziumi oktatást, így a tanulók érettségi bizonyítványt is szereznek. A jesivagimnáziumok a nemzeti-vallásos irányzathoz tartoznak. Általában délelőtt folytatnak vallási és délután világi tanulmányokat. Léteznek olyan intézmények is, melyek egy bizonyos témát kiemelten oktatnak, ez lehet például környezetvédelem, természettudományok, művészetek, zene, mezőgazdaság, sőt akár tengerbiológia is. Izraelben több mint kétszáz jesivagimnázium működik. Közéjük tartozik a neves Sáálvim jesiva, mely héber nyelvoktatást is kínál és igen magas szintű oktatást nyújt.

Az utóbbi években alapítottak olyan jesivagimnáziumokat is, melyekben a háredi közösség azon tagjai tanulnak, akik érettségi vizsgát kívánnak tenni. Jelenleg húsz ilyen jesiva működik Izraelben.

OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK LÁNYOKNAK

Most térjünk át a lányok oktatására. Az ő esetükben a legtöbb háredi

intézmény felkészíti a tanulókat az érettségi vizsgára. A különbség elsősorban abban mutatkozik meg, hogy az adott intézmény melyik vallási irányzathoz tartozik.

HÁREDI GIMNÁZIUMOK

A háredi gimnáziumok négyéves képzés nyújtanak. A tanítás rendszerint reggeltől a délutáni órákig tart. Ezek az intézmények a háredi világnézet szellemében működnek, és a lányokat is erre nevelik. Ezzel együtt a Chábád által működtetett iskolákban számos olyan lány tanul, aki nem rendelkezik háredi családi háttérrel.

A háredi gimnáziumokban magas szinten oktatják a vallási tárgyakat (melyek egy részéből érettségi vizsgát is lehet tenni), nagy figyelmet fordítanak az erkölcsi és kulturális nevelésre és oktatják az államilag előírt világi törzsanyagot.

Náále néven létezik egy kifejezetten a külföldről Izraelbe vándorolt lányok számára fenntartott program, mely kollégiumokat működtet és programokat szervez a lányoknak. A Chábád mozgalom Cfáton működtet egy ide tartozó intézményt.

ULPENÁ

Ezen intézmények ötvözik a vallási és világi tanulmányokat és felkészítenek az érettségi vizsgára. A nemzeti-vallásos irányzat világnézetét követik és a jesivagimnáziumokhoz hasonlatosak. A legtöbb ulpená kollégiumot is fenntart, mely teljes vagy részleges ellátást biztosít. Izraelszerte igen sok ulpená és háredi gimnázium működik.

SZABADIDŐ ELTÖLTÉSE

Izraelben népszerűek az ifjúsági szervezetek, melyek közösséget nyújtanak, formálják a személyiséget és

szabadidős programokat biztosítanak. Világnézetüknek megfelelően ajánlhatnak gyermekük számára ifjúsági szervezetet, bár egyes esetekben az oktatási intézmény elkötelezi magát egy bizonyos szervezet mellett.

TANÁCSOK SZÜLŐKNEK

Végezetül, bár az alábbi dolgok természetesnek és maguktól értődőnek tűnnek, mégis fontos foglalkozni velük.

A tinédzser kor a személyiség kialakulásának ideje. Ezekben az években a baráti kör kiemelt helyet kap, s a barátok talán még fontosabb helyet töltenek be a gyermek életében, mint a szülők és a család. Rendkívül fontos a jó kapcsolat fenntartása a kamaszokkal, különösen, ha távol élnek a családtól. Fontos bizalmi kapcsolatot kialakítani a tanintézmény és a kollégium kapcsolattartással megbízott tagjaival, akik folyamatos tájékoztatást nyújthatnak gyermekükről. Ebben az életkorban a gyermekek nem mindig osztják meg az életüket a szülőkkel, ezért a velük folytatott beszélgetésekből gyakran nem derül ki, hogy mi történik velük valójában.

Nem könnyű úgy határozni, hogy gyermekünket egy távoli helyre küldjük tanulni. A döntésben szerepet játszik a gyermek személyisége és érettsége, a család anyagi helyzete és számos egyéb szempont. Az Izraelben rendelkezésre álló széles választék lehetővé teszi, hogy a legmegfelelőbb intézményt válasszuk ki gyermekünk számára, de időnként a bőség zavarával kell szembenéznünk. Éppen ezért fontos, hogy a gyermek sajátos igényeit és céljait vegyük figyelembe a döntés során (és imádkozzunk, hogy az Örökkévaló áldása kísérje minden lépésünket...).

FÉKEK ÉS ELLENSÚLYOK RENDSZERE A ZSIDÓ HAGYOMÁNYBAN

Folytatjuk sorozatunkat, melyben Köves Slomó rabbi Zsidók és a politika című nagy sikerű előadás-sorozatának egyes részeit ismertetjük az olvasókkal. A most következő részben arról lesz szó, hogy ugyan a hatalomgyakorlásnak a Tórában és a rabbinikus irodalomban megismerhető formái ma már nem ültethetők át egy az egyben a mindennapok gyakorlatába, a felvázolt rendszer mögött meghúzódó időtlen alapelvek továbbra is érvényel bírnak számunkra. **KÖVES SLOMÓ RABBI ÍRÁSA**

EGY RENESZÁNSZ EMBER TÖPRENGÉSEI A HATALOM TERMÉSZETÉRŐL

A 15. század második felében – több, a zsidó tudományokban szintén kiemelkedő kortársával egyidőben – élt egy igazi reneszánsz ember, *Don Isaac ben Júda Abarbanel* (1437–1508). Abarbanel, amellet, hogy a teljes Zsidó Bibliához írt erőteljesen fi-

Don Isaac ben Júda Abarbanel

lozófiai indíttatású kommentárt – ami önmagában megsüvegelendő teljesítmény –, kivételes tehetségű gazdasági szakember is volt, egyszersemind aktív részese és alakítója a portugál, majd később az itáliai

városállamok politikai mindennapjainak.

Írásaiban ilyenformán rendszeresen foglalkozik az állam, a hatalom és a politika kérdéseivel is. A munkásságát ráadásul különösen izgalmassá teszi, hogy a hagyományos Bibliakommentátorok gyakorlatával szemben rendszeresen idéz keresztény vallásfilozófusokat, politikai vezetőket. Művei ennek megfelelően figyelemre méltó lenyomatát adják kora sajátos viszonyainak.

Témánk szempontjából rendkívül érdekes, hogy Abarbanel a *Próféták* könyveihez írt kommentárjában a királyság, a királyi hatalom és általában a hatalom kérdéseivel is behatóan foglalkozott. A *Próféták* könyveihez írt bevezetőjében hosszú, személyes leírását adja annak, hogy miként kellett elmenekülnie egy, a királyságon belüli öröklési konfliktus miatt Portugáliából, és hogyan jutott el aztán Itáliába. „Békében éltem atyáim házában, mindenem megvolt a portugál királyság alatt, tiszteletem és gazdagságom s minden örömöm, amim csak lehet. Házakat építettem magamnak és a megbecsülés, valamint az emberi élvezetek mind ott heverték a lábaim előtt. Sőt, a bölcsekkel és a bírakkal töltöttem napjaimat, és *Alfonso király* (V. Alfonz portugál király – 1432–1481), aki egy nagyhatalmú király volt, a legbensőbb köréhez sorolt engem, megbízott bennem” – írja. Ezt követően hosszasan ecseteli, hogy a király, akinek ő volt a legfontosabb tanácsadója, mennyire

Alfonso-V-el-Magnanimo

megbízott benne, és ebből ő és a portugáliai zsidó közösség mennyit profitált, majd azt is részletesen leírja, hogyan ért dicstelen véget ez a történet.

V. Alfonz király beteg lett, és a fia vette át a hatalmat. Az új uralkodó, az ilyen esetekben bevett szokás szerint, a korábbi király valamennyi bizalmasát elkezdte kivégezni, elüldözni, illetve kiiktatni a hatalomból, hogy a saját embereit ültesse a fontos pozíciókba. Abarbanel hosszasan részletezi ebben a korántsem megszokott formát öltő, és ne feledjük: bibliai könyvekhez írott bevezetőben, miként kellett elmenekülnie. Mielőtt éppen törbe csalták volna, egy jóakarója figyelmeztetésére csa-

pot-papot hátrahagyva elmenekült, és Itáliában kötött ki. „Ekkor fölmerült bennem a kérdés, miért jutottam erre a rossz sorsra, mit vétettem Isten ellen, hogy mindazt a jót, amim volt, elvesztettem. Miért tengődök én számkivetetten Itáliában?” – folytatja visszaemlékezéseit. Természetesen egy ilyen kimagasló tehetségű ember számára az újraelkezdés mégoly idegen környezetben sem jelenthetett leküzdhetetlen akadályt. Ám még mielőtt új otthonában is a csúcsra kerülhetett volna, látott hozzá e kommentárok megírásának.

Amelyben, érdekes módon, nem arra, az Atyák bölcs tanításaiból is levonható következtetésre jut, hogy a sorsa illetően alakulása Isten büntetése azért, mert túlságosan közel került a hatalomhoz, hanem arra, hogy mindegyik azért kerülhetett sor, mert a Teremtő azt akarta, hogy végre a Tórával foglalkozzon. „Szép dolog a hatalom, szép dolog az, hogy ilyen közel vagyok a hatalomhoz, de Isten azt akarta, hogy azt a tehetséget, amivel rendelkezem, a Tóra, a Biblia, Isten szavának az értelmezésére fordítsam, és ezért eldöntöttem, hogy nekilátok, hogy folytassam a Bibliakommentárt” – írja.

„TÉGY VALAKIT KIRÁLYUNKKÁ, HOGY Ő BÍRÁSKODJÉK FÖLÖTTÜNK!”

Ám mielőtt e nagy formátumú vezető gondolatainak az ismertetését folytatnánk, tegyünk egy kis kitérőt, és nézzük meg, mi volt az elképzelés Mózes korában az ideális hatalomról, az optimális államformáról! A hatalom természetesen Mózes kezében volt, aki egyszerre tekinthető politikai vezetőnek, törvényalkotónak és prófétának, aki Isten küldötte. Valamennyire persze megosztja a hatalmat Áronnal, a testvérével, aki papi szolgálatra érdemesül, de alapvetően Mózes a tényleges vezető, aki – és ezt fontos hozzátenni – nem egy államot, hanem egy népet vezet. Ez a modell azonban nyilvánvaló okokból nem tud sokáig fennmaradni. Ez egy speciális időszak ideális modellje, ahol még nincs állam, nincsenek intézmények.

Mikor a Mózeset nélkülözni kényszerülő zsidók bevonulnak Izrael Földjére és megtörténik a honfoglalás, már Józsué a vezető. Innentől fogva 300 éven keresztül bírák uralkodnak. Ebben a második korszakban 300 éven keresztül nincsenek királyok Izraelben, majd végül elkövetkezik az a pillanat, amikor eljönnek Sámuel prófétához Izrael vénei, és azt mondják neki: „Te már megöregedtél, fiaid pedig nem a te utadon járnak. Tégy valakit királyunkká, hogy ő bíráskodjék fölöttünk, ahogyan az minden népnél szokás!” (1Sámuel 8:5.).

Fontos megjegyezni, hogy az első király, Saul megválasztásától kezdve, a Héber Biblia fennmaradó részében, talán két kivételt, Dávid és Salamon példáját leszámítva, azt láthatjuk, hogy a királyság intézménye nem egy igazi „sikersztori” Izraelben. Mégis, 11 századon keresztül kisebb-nagyobb megszakításokkal és turbulenciákkal, azért fennmarad e rendszer.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mit mond maga a Tóra a hatalomról, illetve annak összpontosításról. Akkor most legyen király vagy ne legyen? A Tóra elég rejtélyesen fogalmaz, azt mondja: „Ha bemész az országba, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, (...) tehetsz magad fölé királyt; akit kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened”. Érdemes megfigyelni, hogy a Tóra rendszerint egyértelmű iránymutatásokat ad, márpedig itt a „tehetsz magad fölé királyt” feltételes módban van, ráadásul világossá teszi, hogy az uralkodót csak az Örökkévaló jelölheti ki. A királyság intézményét – amelynek kikezdzhetetlen tekintélyéről mindezek alapján egyébként korántsem lehetünk meggyőződve – megtestesítő uralkodó személyéről szóló döntés tehát az ég kezében van.

De mit válaszol maga Sámuel a vének felvetésére? Fontos megjegyezni, hogy a próféta saját fiait nevezte ki vezetőkné és, úgy tűnik, a bölcsék és általában a nép, nem elégedettek e döntéssel. Ugyanígy lehetetlen nem észrevenni, hogy a

vének pontosan úgy fogalmaznak, ahogy Mózes ezt 300 évvel korábban előrevetíti: „Ha bemész az országba, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, és elfoglalod azt és laksz benne és azt mondod: Hadd tegyek fölém királyt, mint mind a népek, melyek körülöttem vannak; tehetsz magad fölé királyt;

Salamon a templom terveivel

akit kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened; testvéreid közül tégy magad fölé királyt, nem tehetsz magad fölé idegen férfit, aki nem testvéred” (5Mózes 17:14-15.).

Visszatérve a kérdésünkre, Sámuel finoman szólva sem lelkes a felvetés hallatán. Arra figyelmeztet, hogy tragédia lesz az osztályrészük: a király nem vezetni fogja a népet, hanem uralkodni fölöttük. Elveszi a lányaikat, vagyonukat, mi több, bűnbe viszi őket. Mindazonáltal meghajol az akarat előtt, és megválasztja Sault királynak. Az továbbra sem világos ugyanakkor, hogy miért van Sámuel ennyire fölháborodva, miért mérges a zsidókra, ha a Tórában explicit módon benne van, hogy lehet a zsidó népnek királya. Ám mielőtt ezt megválaszolnánk, térjünk vissza Abarbanel rabbihoz!

BÍRÓ VAGY KIRÁLY?

A bírák korát, vagyis azt a 300 évet vizsgálva, ami Mózes és az első király megválasztása között eltelik, Abaranel arra a kérdésre keresi a választ, hogy miben más a bíró, mint egy király, illetve mi a közös bennük. A közös az, hogy a 71 tagú Nagy Szanhedrin, a zsidó „legfelsőbb bíróság” jóváhagyása szükséges a döntéseik alkalmával. Mindkét típusú vezetőnek kijár továbbá a tisztelet, és nincsenek interregnumok az uralkodásuk között, az egyik bíró követi a másikat, és ugyanez a helyzet a királyok esetében is.

Mi az, amiben mások? A bírát emberek választják, a királyt a próféta közvetítésével Isten. Majd ugyanő keni is fel a királyt. A bíró a jogrendszer élén áll, ezzel szemben a király nem törvénykezik, neki ez nem feladata. A királyt kötik különböző megkötések, például hogy ne legyen túl sok felesége, ne halmozzon fel túl nagy vagyont. Ezek a restriktívok mind azt hivatottak biztosítani, hogy ne összpontosuljon túlságosan nagy hatalom a király kezében. Ilyesmivel nem találkozunk a bíránál. Mindemellett a király némiképp kivételezett helyzetben van, különleges tisztelet illeti, továbbá élhet azzal a lehetőséggel, hogy rendkívüli helyzetben bárki földjét elvegye. További fontos különbség, hogy a királyság öröklődhet, míg a bírászkodás joga nem.

SÁMUEL AGGÁLYAI

Most térjünk vissza az eredeti kérdésünkhöz! Miért volt Sámuel dühös, hogy királyt akarnak maguknak a zsidók, annak ellenére, hogy már a Tóra is leírta, hogy ez fog történni? Abaranel öt választ ad a kérdésre. Az első szerint úgy gondolta, hogy a király iránti vágy abból fakadt, hogy a zsidók igazából nem akartak zsidók lenni. Zsidónak lenni, ne felejtsük el, különleges státuszt jelentett az ókorban, abban az értelemben, hogy az összes többi pogány, bálványimádó néppel szemben a zsidók egyedüliként hirdették az egyistenhitet. Ez akkor is nagy felelősséget rótt rájuk, amikor saját

államukban éltek, és ebből sokaknak elégük lett. Sámuel érzekelte, hogy az asszimiláció első lépése, amikor királyt szeretnének a zsidók is. A vágy beteljesülése végül a bálványimádást is magával hozta, ami a királyokkal együtt fokozatosan teret hódított a Szentföldön.

A következő, hogy Sámuel úgy gondolta, a zsidók különlegességét, másságát mindenáron szükséges megőrizni, ki kell emelkedjenek a többi nép közül. A harmadik problémát a király legfőbb feladata körüli bizonytalanságban jelölte meg. Mert mi is az? A bölcsek indítványában ezt találjuk: „Tégy valakit királyunkká, hogy ő bírászkodjék fölöttünk, ahogyan az minden népnél szokás! Sámuel azonban rosszalotta, hogy ezt mondták: Adj nekünk királyt, hogy bírászkodjék fölöttünk!” (1Sámuel 8:5-6.). Am, amint azt az előbb láttuk, a királynak nem feladata, hogy bírászkodjon, sokkal inkább az, hogy a népet hadba vezesse. A harmadik probléma tehát, hogy nem azt kérték, hogy a király hadvezér legyen, hanem azt, hogy közöttük igazságot tegyen és bírászkodjon felettük. A negyedik magyarázat szerint Sámuel sértésnek vette a megkeresést. Hiszen nézzük csak meg, milyen szavakkal fordultak hozzá Izrael vénei! „Ezt mondták neki: Te már megöregedtél, fiaid pedig nem a te utadon járnak.” (1Sámuel 5.). Abaranel szerint ez nem esett jól Sámuelnek, valami ilyesmit gondolhatott: én már nem vagyok jó, király kell nektek?

Végezetül, az ötödik magyarázat a legérdekesebb. Erről beszél a leghosszabban Abaranel, Arisztotelészre hivatkozva. A királyság szükséges intézmény – szól az érvelés – de kétféle király létezik. Az egyik elfogadja, hogy létezik egy fölötté álló törvény, és az ő feladata, hogy a népet e törvény útján vezesse. A másik teljhatalmat vindikál magának, és nem csupán a törvény követésére bírja rá a népet, hanem azt ő maga is írja. Ez a modell azonban a hatalmi ágak szétválasztását tekintve fölöttébb aggályosnak tűnik. Ezért egyáltalán nem meglepő, hogy ezen

magyarázat szerint Sámuel nehezményezte, hogy a zsidók túl sokat akartak egyszerre: királyt, aki vezeti őket, egyszerre mind uralkodót, aki bírászkodik is fölöttük.

A LEGITIMÁCIÓ KÉRDÉSEI

Megkockáztatom, a fentiek alapján a legfontosabbnak ebben a pillanatban a legitimitáció kérdése tűnik. Ki az, aki kiválasztja és hatalommal ruházza fel az uralkodót: Isten vagy a nép? Javaslom, nézzük meg most is, mit mond a Tóra a kérdésben! Mózes, hiába választja az Örökkévaló a feladatára, mégis úgy érzi, kötelezettséggel és válaszadással tartozik a nép felé, amit vezet. Ha megfigyeljük a történetét, azt látjuk, hogy rengeteg olyan döntése, cselekedete volt, amivel bizony nem nyerte el a nép tetszését. Am ő mégis folyamatosan energiát fektetett abba, hogy meggyőzze a népet, tartsanak ki mellette és kövessék. Mintha csak azt mondaná: lehet, hogy te kiválasztottál engem, Uram, de ha én előre megyek és senki nem jön utánam, akkor nem vagyok igazi vezető.

Ahogy korábban már esett róla szó, mind a királyt, mind a bírát a 71 bölcs, a Szanhedrin javaslatára iktatták be. Azaz a próféta kinyilatkoztatásához még a király esetében is társulnia kellett a bölcsek beleegyezésének ahhoz, hogy trónra emelkedhessen. Sőt, amint a Királyok könyvében látjuk, amikor Salamont felkeni Cádok pap, az egész nép azt kiáltja, éljen a király! Erről nagyjából 2000 évvel később Maimonidész azt írja, hogy hiába az Örökkévaló választása, amíg a nép nem adja hozzájárulását a megválasztásához, addig a jelölt nem lehet király.

A kiválasztottság problémájából rögtön következik egy további megoldásra váró kérdés: mi az uralkodó feladata? Az, hogy arra összpontosítson, amit a közösség elvár tőle, vagy azt tegye, amit helyesnek gondol? Amennyiben Isten kiválasztottjának tekinti magát, akkor ez feljogosítja-e arra, hogy mindenáron a meglátásai szerint cseleked-

jen? Ha viszont a nép jelöli ki, akkor talál(hat)-e legitimációt arra, hogy a választói akaratával ellentétesen döntsön? A történelemben újra és újra visszatérő, keserű tapasztalat, hogy a nép fájdalmasan gyakran szomjazik alantas dolgokra, illetve választ olyan vezetőt, aki demagóg, zsigerekre ható programjával előbb játszva elnyeri a választók szimpátiáját, majd vezetni akár pusztító és értelmetlen háborúkba is a népet.

Abarbanel Arisztotelészre hivatkozva azt vizsgálja, hogy miért akarnak egyáltalán az emberek királyt. A mai körülményekre vonatkoztatva talán úgy is feltehetnénk a kérdést, miért jó egy erőskezű vezető. Nos, egy ilyen vezető először is képes lehet egységgé formálni a népet. Másrészt biztosítja a dolgok normális menetéhez elengedhetetlen folytonosságot. Nem hoz ciklusról ciklusra új adótörvényeket, kiszámíthatók a jogi és az intézményi feltételek, így jó eséllyel zavartalanul működhet a gazdaság. A hatalom-összpontosí-

tás ráadásul tartogat egy további lehetőséget. Egy komoly hatalommal bíró vezető ugyanis hatékonyabban tudja a választói érdekeit képviselni, ráadásul nem kell különféle belső részérdekeknek kiszolgáltatnia magát. Mindez nagyon szép, csakhogy Abarbanel siet hozzátenni, hogy a fenti lehetőségek kizárólag abban az esetben tudnak realizálódni, ha a vezető őszinte, jóindulatú és alázatos személyiség, aki nyitott a kritikára. Ám mihelyst olyan ember kezébe kerül a hatalom, akiben ezek az erények nincsenek meg, vagy egy idő után kivésznek belőle, akkor a hatalom-összpontosítással és a folytonossággal a lehető legrosszabbat fogja elérni. Abarbanel ezért Portugáliával szemben a decentralizáltabb itáliai fejedelemségek mellett teszi le a voksát.

A FÉKEK ÉS ELLENSÚLYOK ZSIDÓ RENDSZERE

A fentiek alapján a zsidóságban a királyság, a hatalom összpontosí-

tása, a teljhatalom lehetősége nem tekinthetők ideális opciónak. Ezért 300 évig nem is létezett királyság. Amikor a zsidók mégis király után kezdtek áhítozni, teljhatalmú vezetőre vágytak, Sámuel érezhetően tartott az ötlettől, és óva intett attól, hogy a nép egy totalitásra törő vezető kezébe adja a hatalmat. Minthogy azonban mégis bevezették a királyság intézményét, mindenképpen érdemes megnézni, hogy milyen megkötések társultak a pozícióval!

Annak érdekében, hogy mindig a szeme előtt lebegjen, kitől is kapta a hatalmát és érezze, fölötte is van egy király, a Jóisten, az uralkodónak, bárhova is ment, mindig magával kellett vinnie egy Tóratekeresztet. Alázattal szükségeltetett viseltetnie Isten és a nép felé egyaránt, hiszen e kettőtől kapta a hatalmát.

Az elmondottak alapján már csak egyetlen dologra kell választ találnunk. Arra, hogy miként lehet biztosítani, hogy ne kerüljön túl nagy hatalom egyetlen ember kezébe. Az

Sámuel próféta sírja

Sámuel próféta sírja kívülről

ókori Izraelben négy hatalmi ág létezett egymással párhuzamosan. A bíró vagy a király mellett a próféták, a papság és a jogalkotás, illetve a törvénykezés intézménye is jelen volt. E hatalmi ágak élesen elkülönültek egymástól. Természetesen az itt leírt modell egy ideális államról kíván képet adni, ami a Biblia tanúsága szerint nagyon rövid ideig működött így a gyakorlatban. A királyok, úgy tűnik, könnyen hajlottak arra, hogy gyorsan túl nagy hatalmat szerezzenek maguknak, és emiatt a rendszer egyensúlya is érthető módon hamar borult.

Kezdjük a mindig kritikus prófétaival, aki Isten küldötte, az Ő szavának a tolmácsolója, ilyen módon a nagybetűs Igazság bajnoka. Függetlenül cselekszik, tehát a papsággal ellentétben nem állnak mögötte intézmények. A próféta státusza nem öröklődik, a működéséhez személyes elhivatottságra van szükség, ám nem ő alkotja a törvényt.

Egy olyan ember, aki mindig az Igazságot képviseli, szükségképp nehezen tud teljesen alkalmazkodni a hideg-rideg földi valósághoz. Az egyik oldalról az isteni Igazság, a másik oldalról pedig a mindennapok realitása feszül egymásnak, és ebből, ha nincs egy olyan elem a rendszerben, amely valahogy egyensúlyozni tudná e

kettő feszültségét, előbb-utóbb robbanás keletkezik. Az igazság súlya gyakran olyan nagy, hogy azt egyszerűen nem lehet átültetni a valóságba, a törvényalkotás során ezért valamelyest alkalmazkodni kell, mégpedig a végrehajthatóság irányába.

A papság képviselői nem próféták, ők a Templomban szolgálnak, eképpen szintén Isten földi hatalmát képviselték a mindennapok gyakorlatában. A papság egyúttal kiválasztottságot is jelentett, státuszt, ami öröklődik. Áron és leszármazottai, illetve Lévi és az ő leszármazottai alkották a papság két szintjét, a kohanitákat és a lévítákat. Nem a vagyonfelhalmozással voltak elfoglalva, hanem az Örökkévaló által adott parancsolatok teljesítésével. Fontos, hogy nekik sem lehetett túl sok hatalmuk, papokból tehát nem lehetett király.

A középpontban maga a király állt, akinek a tiszte ugyan öröklődött, de, amint láttuk, betöltése a nép jóváhagyását igényelte. A Teremtő és a nép felé egyaránt elszámolással tartozott, és folyamatosan ki volt téve a próféta kritikájának. Valószínűleg a vagyonfelhalmozás kísértése volt a működését fenyegető legnagyobb kihívás. Nagyon fontos, hogy nem vett részt a törvénykezésben, a király nem lehetett

tagja a Nagy Szanhedrinnek, a legfelsőbb bíróságnak. El kellett fogadnia, hogy kivételes esetekben ugyan hozhatott rendeleteket – amint erről már volt korábban szó –, de nem volt résztvevője a törvénykezés folyamatának.

Végezetül röviden nézzük meg a törvénykezést, a bíróság rendszerét, ami a felsoroltak közül a legdemokratikusabb intézmény. Bárki bekerülhetett a törvénykezésbe, demokratikus választás útján. Az ügyek tárgyalásában valamennyi tagnak részt kellett vennie, indokolnia az álláspontját, majd a többség véleménye döntött. Az eredményekre tehát logikai érvelés, és nem isteni kinyilatkoztatás alapján jutottak. A bekerülésnek számos előfeltétele volt, egyrészt intellektuális elvárások, például a jelentkezőknek számos nyelven szükségeltetett beszélniük, másrészt a bírának olyan személyiségeknek kellett lenniük, akik nem tartják sokra a vagyont.

A bíróságok mindenféle vitás kérdéseket tárgyaltak, a különböző súlyú ügyekkel eltérő szintű, teljes autonómiával rendelkező bíróságok foglalkoztak. Halálbüntetést például csak a legfelsőbb bíróság hozhatott, és valamennyi nemzeti ügyben a jóváhagyására volt szükség.

Az elmondottak fényében látnunk kell, hogy a Tóra és a zsidó hagyomány mindig is tisztában volt a hatalom összpontosításával összefüggő veszélyekkel, és ezek kiküszöbölése, vagy legalább mérséklése érdekében számos morális, illetve intézményes féket és ellensúlyt épített a hatalomgyakorlás rendszerébe. Ugyanakkor azt is észre kell vegyünk, hogy az emberi jellem törekenysége miatt a kívánt ideák gyakorlati megvalósításába a történelem során rendszerint – nem egyszer végzetes – hiba csúszott. Bár a fent leírt modell az ismertetett szereplőkkel az idők változása miatt többé nem ültethető át a valóságba, a mögötte meghúzódó megfontolások, alapelvek továbbra is érvénnyel bírnak számunkra.

A LUBAVICSI ÖRÖKSÉG VILÁGSZERTE – MAGYAR SZEMMEL

LUBAVICSI REBBÉKRŐL A 20. SZÁZADI MAGYAR ZSIDÓ SAJTÓBAN, 2. rész

Sokan azt gondolják, hogy a Chábád-lubavicsi haszid gondolatok, a lubavicsi rebbék iránti tisztelet csak 1989-ben érkezett meg Magyarországra. Ez az állítás merőben téves, ugyanis a magyar zsidó olvasóközönség már a 20. század első felében is időről időre értesült a lubavicsi rebbék mindennapjairól, gondolatairól, ezek pedig a gondolkodó, kritikus olvasóra hatást gyakoroltak. Kétrészes cikkünkben a magyar zsidó sajtóban megjelent lubavicsi hírekkel, cikkekkkel jelentkezünk, melyeket Judapesten olvastak. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

„MEDDIG FOGTOK INNI MENDELSSOHN MÉREGPOHARÁBÓL?”

Josze Jichák Schneersohn rabbi tehát kiszabadult jogtalan orosz fogságából, de egyszersmind ki is lett utasítva; a rebbe ezt követően egy ideig Rigában telepedett le. Rigából továbbvizsgálta a világ zsidóságát, közülük pedig az elsők között vette górcső alá a német zsidókat, akik életvitelét elrettentő példaként állította a hitsorsosok elé. Az erről szóló fejtegetése 1928-ban a *Zsidó Ujság* egyik címlapsztorija volt.

A lubavicsi rebbe a német zsidók hanyatlását *Moses Mendelssohn* (1729–1786) filozófusnak, a Hásztkálá, vagyis a „zsidó felvilágosodás” mozgalmának elindítójához kötötte, aki álságos módon szedte rá a zsidókat a változtatásra, valójában pedig az elzsidótlanodásra; ahogy a rebbe fogalmazott: „mézes lepényben adta be nekik a mérget”.

A rebbe véleménye szerint a német zsidóság már romjaiban volt,

amikor *Samson Rafael Hirsch* (1808–1888) frankfurti rabbinak sikerült visszarántania őket a végső erkölcsi zuhanástól, amikor a Tóra és világi műveltséget (*Tóra im derech eret*) tűzte ki zászlajára. Ám Hirsch rabbi „mentőakciója” nem lett hosszabb távú, ugyanis az utána következő rabbinemzedék nem haladt vele ezen az úton, vagy csak elhanyagolható mértékben.

A német modell az egész európai zsidóságot fenyegette, miért a rebbe intette olvasóit, hogy óvakodjanak az értelmetlen és eltúlzott mértékű reformoktól, hiszen nem attól lesznek jó polgárai országaiknak. Ahogy írta:

„Előállott egy lefésült és lecsiszolt zsidóság, amelyben mindenre találnak hechsert s most Lengyelország zsidóságát akarják ilyen módon civilizálni. Csakhogy az igazi zsidóság nem kér az olyan zsidóságból, amelynek jelszava: »légy zsidó ott-hon és polgár künn.«”¹

Reb Josze Jichák 1930-ban egy ideig Berlinbe látogatott, hogy ne csak szavakkal, hanem személyes jelenlétével is próbáljon változtatni a rossz helyzeten, másfelől, hogy segítyakciót szervezzen az orosz zsidók számára, akikről sosem feledkezett meg.²

NINCS KIZÁRVA AMERIKA

A lubavicsi rebbe először 1929–1930 között, mintegy 10 hónapot töltött az Egyesült Államokban, hogy körbeutazza azt a körülbelül 200 imaházat és zsinagógát, ahol hívei már közösséget alapítottak. Utazásának célja elsősorban híveinek lelki gondozása és támogatása volt, másfelől pedig egy jesivára gyűjtött pénz – utóbbival kapcsolatban ki is jelentette, hogy nem tartja kizártnak, hogy végül Amerikában telepszik le, ha nagy jesivát tud alapítani, melynek fenntartását hívei vállalják; felvetése végül 1940-ben vált valóra.

Josze Jichak Schneersohn, a 6. lubavicsi Rebbe megérkezik Amerikába

Látogatása alatt egy újságírónak a következő nyilatkozatot adta, melyet a *Zsidó Ujság* is lehozott:

„Nem fontos a zsidóság életében, hogy milyen a *nüszoch* (ritus), hanem az, hogy az összes orthodox zsidók egyek legyenek abban, hogy zsidók akarnak maradni. Ha ez megvan, nem kell félni a beolvadástól, mert szellemi dolgok nem intézhetők el számokkal. A szám fontos a háborúban, a fizika terén, de nem a szellem dolgaiban. Ha ezer közül csak száz marad hű a zsidósághoz, akkor ezek fognak győzni, mert a szellemiekben rejlik a magasabb hatalom. Be kell következnie az időnek Amerikában, amikor az ifjúság fellázad a mai viszonyok ellen és oda fogja kiáltani az idősebbeknek: »most pedig ezentúl vallási dolgokban jobbfelé kanyarodunk...« A zsidóság vezetőinek kell az ifjúságot ilyen irányban nevelni! E téren nyílik a sajtónak fontos feladat.”³

A REBBE LÁTOGATÁSA AZ AMERIKAI ELNÖKNÉL

Reb Josze Jichák röviddel visszautazása előtt, 1930. július 10-én találkozhatott Herbert Hoover (1874–1964) amerikai elnökkel a Fehér Házban. A másfél óráig tartó audiencián – amin a rebbe a kérésének megfelelően fedett fővel vehetett részt –, mely végig angol nyelven folyt, hiszen a rebbe még Oroszországban megtanulta a világnyelvet, köszönetet mondott a beutazási engedélyéért, majd kedélyesen el-

beszélgettek az aktuális világpolitikai és zsidó problémák lehetséges megoldásairól. Schneersohn rabbi kifejtette világbéke koncepcióját is:

igazán nem érdemli meg, hogy a társadalom mellé álljon. Csupa olyan emberre kell számítani a jövő generációnak, akik másnak a javát is a szívükön viselik. A technikai vívmányok lehetővé fogják tenni az emberek számára, hogy elmélyüljenek és feloldódjanak az Istenségben.”⁴

IPAR, MEZŐGAZDASÁG ÉS A ZSIDÓK

Ahogy az amerikai elnöknel elhangzott gondolatokból kisejlik: a rebbe nem zárkózott el a gépek által nyújtott lehetőségektől, sőt azok használatára ösztönzött. A zsidók nyomorának megszüntetésére egyik lehetőségként az iparosodást látta: nemcsak a férfiakat, de a nőket és a gyerekeket is szakmák kitanulására buzdította, mint például a szövés.

Másfelől viszont emlékeztetett

„Az emberiség boldog jövő előtt állna, ha mindenkit a próféták szelleme hatna át: az emberiség gondolata. Az az ember, aki csak önmagára gondol, aki soha nem irányította be érzésvilágát felebarátja javára,

mindenkit arra, hogy őseink Erec Jisráélben földművelők voltak, és bár a történelem úgy alakította, hogy a legtöbb helyen zsidók nem birtokolhattak földet, a trendek megváltozásával földbérletre és an-

Reb Josze Jichák a vejével, a későbbi Rebbével sakkozik, abban az időben, amikor az orvos eltiltotta a Tóra-tanulástól és pihenésre kötelezte

nak megművelésére szólította fel a vidéki zsidókat:

„Én magam láttam Oroszország belsejében, hogy az emberek a mezőn dolgoznak feleségeikkel, gyermekeikkel, a fiúk tizenhárom éves korig a chéderben tanultak és azután ők is dolgoztak a mezőn. [...] Erre vonatkozik Dóvid Hamelech szava: »Kezed munkáját, ha élvezed, üdv neked...« Ezáltal megszűnik majd mindenféle vádaskodás, ellenségeink részéről.”⁵

A BÁÁL SÉM TOV IMAKÖNYVE ÉS A LUBAVICSI REBBE VARSÓBAN

A lubavicsi rebbe 1934-től Varsóban élt, ahol továbbfolytatta az orosz zsidókért folytatott segélyakcióját – az

ügy érdekében újból az amerikaiak felé fordult: Franklin D. Roosevelt (1882–1945) elnököt kérte, hogy járjon közben az orosz kormánynál a zsidóüldöztetések ellen.

Érdekesség, hogy Reb Jozsef Jichák Varsóba való költözésének híre egyhamar azokhoz is eljutott, akik egyébként nem ismerték a rebbét: történt ugyanis, hogy nem sokkal korábban a lubavicsi rebbe megvásárolt egy pergamenre írt

1930. május 25. ZSIDÓ UJSÁG 5

**„GÖRL”
kalapdobozt
kapajándékba
minden vevő.
Tavaszi és nyári
nőikalap P5.80**

ujdonságok, szalmamodellék
csodaszép választékban

**REICH FRICZI
nőikalapgyár
Vámház-körut 19.**

imakönyvet, melyből maga a nagy Báál Sém Tov (1698–1760) rabbi imádkozott. A rebbe lakása egyhamar zárandokhellyé változott – Reb Jozsef Jicháknak csupán egyetlen

kikötése volt, hogy csak olyanok nézhették meg a szidúrt, akik előtte a mikvében rituális fürdőt vettek.⁶

A GYÖTRELMEK ELMÚLNAK, DE A TÓRA ÖRÖK

A lubavicsi rebbe az egyre fojtogatóbb második világháborúban gyakran idézte nagyapját, kinek tanítása örök érvényűnek bizonyult:

„Nem a mi akaratunkból mentünk el Erec Jiszróélbe és nem a mi

A lubawitschi rebbe az ifjúságról és a sajtóról

A lubawitschi rebbe, R. Jozsef Jiczechok *Schneursohn* tudvalevőleg kénytelen volt Szovjet-országot otthagyni, miután ott bebörtönöztek. „ellenforradalmi tevékenység” miatt, ami alatt érteni kell – a jesivák fentartásáért való propagandát; nagynehezen sikerült befolyásos közbenjárók segítségével kiszabadítani és azután kiutasították. Most Amerikát utazza be, ahol az ő csoportjához tartozó chószi-

ifjúságot ilyen irányban nevelni! *E téren nyílik a sajtónak fontos feladat.*

A rebbe e nagybölcsességtől ki-jelentése az európai orthodoxiának is szolgálhat utmutatásul. Hisz az ifjúság nálunk is kezd közösségünk számára elveszni. S hogy a lubawitschi rebbe nemcsak a szavaknál akar maradni, hanem az eszméiért a gyakorlatban is fel fogja venni a küzdelmet, mutatja az, hogy hívei sür-

erőnkől fogunk visszamenni oda. Az Örökkévaló űzött bennünket a gólüszebe és Ő fog bennünket kiváltani. De azt tudomásul kell vennie az összes népeknek, hogy csak a testünk van odadobva az elnyomásnak, az üldöztetésnek, a lelkünk azonban nem lett odadobva a külső kényszernek. Vallási ügyekben nem ismerhetünk el semmiféle felsőbb hatalmat, Istenen kívül és nem szabad ellenünk ilyen tekintetben kényszert alkalmazni, hanem hirdetni kell a legnagyobb, a legodaadóbb zsidó szilárdsággal: »al tigü bimsichoj üvinviáj al tórëu – ne érintsetek fölkenntjeimet és prófétáimmal ne bánjatok rosszul.«⁷

AZ EGYIK LEGNÉPSZERŰBB REBBE A MAGYAR SAJTÓBAN

A kétrészes cikkben egy válogatást sorakoztattunk fel a lubavicsi rebbé(k)ről szóló magyar zsidó sajtóanyagból, elsősorban az orthodox hetilapból, a *Zsidó Ujság*ból. A kutatómunka rávilágított arra, hogy a lubavicsi rebbé(k)ről szóló megjelenések releváns számúak, legtöbb esetben nem a (kis)hírek között, hanem rendes cikkek formájában jelentek meg. Tulajdonképpen megállapítható, hogy a lubavicsi irányzat volt az egyedüli, mely a belzi, munkácsi és szatmári haszid udvarok mellett látható és rendszeres megjelenést kapott.

¹ „A lubawitschi rebbe a fél-orthodoxia ellen”, *Zsidó Ujság* (1928), 4. évf. 33. szám, 1. o.; ² „Hírek – A lubawitschi rebbe Berlinben”, *Zsidó Ujság* (1930), 6. évf. 31. szám, 9. o.; ³ „A lubawitschi rebbe az ifjúságról és a sajtóról”, *Zsidó Ujság* (1930), 6. évf. 21. szám, 5. o.; ⁴ „A lubawicsi rebbe az amerikai elnöknel”, *Zsidó Ujság* (1930), 6. évf. 32. szám, 2. o.; ⁵ „A lubavicsi rebbe a gazdasági átrétegződésről”, *Zsidó Ujság* (1934), 10. évf. 49–50. szám, 4. o.; ⁶ „A lubavicsi rebbe Varsóban”, *Zsidó Ujság* (1934), 10. évf. 4. szám, 5. o.; ⁷ „A lubavicsi rebbe egy megnyilatkozása”, *Zsidó Ujság* (1935), 11. évf. 35. szám, 4. o.

TIS, EGY JELLEGZETES HASZID ÉTKEZÉS

A jiddis tis szó asztalt jelent; átvitt értelemben hászid összejövetelről van szó, melynek középpontjában a közösség szellemi vezetője, a rebbe áll. Kialakulása a Báál Sém Tov idejére, a XVIII. századba vezethető vissza. A Báál Sém Tov ezeket az összejöveteleket fontosnak tartotta, mivel ezek során informális módon adhatta át a hászidizmus ideológiáját a köréje gyűlteknek. A csernobili hászid udvarra emlékezve ezt a jellegzetes haszid étkezést járja körül. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

TIS, FÁRBRENGEN, HITVÁÁDUT

A tiseken tóramagyarázatok, kabalisztikus beszédek és egyéb, többnyire misztikus töltetű vallásos előadások hangzanak el, a közösségben szokásos dalokat, szöveg nélküli hászid dallamokat (nigunokat) énekelnek, és esznek is. A teljes lakomát, mely általában többnyire kenyérből, halból vagy húsból, illetve egyéb ételfélésekből, például kugliból vagy gyümölcsökből áll, többnyire csak a rebbe és közvetlen hozzátartozói, vagy legközelebbi tanítványai és követői fogyasztják el, az egybegyűltek pedig részesednek ezekből. A rebbe asztaláról származó, a jelenlevőknek kiosztott ételadagokat, illetve kis pohárka borokat „sirájim”-nak (maradék) nevezik. Ezeknek a kis porcióknak csodatevő, pl. gyógyító vagy szerencsét hozó hatalmat tulajdonítanak a hívek, és mindannyian várják, hogy részesülhessenek belőle.

A Chábád hászidizmusban a tis helyett a szintén jiddis fárbrengen kifejezést használják, mivel ezeken nem osztanak sirájimot, és többnyire nem esznek, vagy nem hangsúlyos része az összejövetelnek az evés. A hetedik Rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi ösztönzésére igen gyakran sort kerítenek rá, hogy inspirálják a résztvevők spirituális növekedését. Héberül a hitváádut szóval illetik az összejövetelt.

Haszid rebbék, köztük a csernobili rebbe, a zvil-mezebuzsi rebbe tisen, 1943-ban.

Tist tarthatnak szombaton vagy ünnepeken, jeles napokon, például egy-egy fontosabb rabbi vagy vallási vezető halálának évfordulóján, hálaadásként vagy micvalakoma részeként. Az időpontja szintén nem meghatározott, egyes helyeken péntek este, más csoportok

szokása szerint pedig a harmadik szombati étkezés idejében, vagy utána tartják. Vannak hászid udvarok, ahol minden szombaton tartanak tist, máshol csak meghatározott időközönként, például az újholdhoz kapcsolódva.

Ugyanígy képlékeny a jelenlevők létszáma, és néhány főtől egészen a több ezres tömegig terjedhet. Kisebb tiseket akár magánlakásban is tarthatnak, de egy-egy ünnep kapcsán, vagy ha a rebbe egy másik városba látogat, és oda gyűlnek a hívei és az érdeklődők, a zsinagógában vagy egy nagy közösségi teremben is sor kerülhet az eseményre.

MI KERÜL AZ ASZTALRA?

Ezeknek az összejöveteleknél, mint említettük, fontos része a felszolgált étel. A rebbe elé helyezett étel elkészítésétől kezdve a terítésen át, a rebbe étkezésén keresztül (egyes helyeken kézzel, máshol villával) egészen addig, ahogyan kiosztja a sirájimot, minden mozzanat fontos szimbolikus jelentéssel bír. Az összes, a tisen felszolgált étel közül a magyarosan kuglinak mondott kugel a legfontosabb összetevő. A kugli a lengyelországi zsidók jellegzetes étele volt eredetileg, olyannyira, hogy egy időben a keresztényeknek meg is tiltották a papoknak a fogyasztását. Reszelt krupmlit keverték össze hagymával, tojással és sóval, és ezt sütötték meg, vagy loksn kugelt készítettek, aminek az alapja a loksn vagyis tészta volt. Mára számos különféle változata ismert, készülhet különféle zöldségekből vagy tésztából (jeruzsálemi kugli), barcheszából, rizsből is. A hagyományos tiseken a kelet-európai zsidó konyha jellegzetességeit szolgálják fel mind a mai napig, így a krumplikugli vagy a tésztából

készült, borsos jeruzsálemi kugli mellett helyet kap a hagymás hering, és az étkezéseknek természetesen része a kenyérféle is. Vannak, akik a lazacot tartják igen megfelelő ételnek a tisekre, ugyanis annak – szentsége jeleként, mondják e gondolat hívei – meglehetősen nagy pikkelyei vannak, hogy felhívja a figyelmet a kóserságára.

A SIRÁJIM

Akármit is szolgálnak fel, a tis fontos része a sirájim kiosztása. Ha kevesebben vannak, ez a rebbére háruló feladat, több ezres tömegéknél azonban a rebbe segítői, a sámeszek vagy gábájok intézkednek róla. A szokás eredetére számos magyarázat született. Alapjait – nevezetesen, hogy a mező szélén meg kell hagyni a termést a szegényeknek, és aratás után tilos visszamenni a mezőre, és összeszedni az elhagyott termést – természetesen a Tórában találjuk meg. Vannak, akik azt mondják, hogy ahogyan a Talmud (*Chágigá* 13b.) szerint tilos megenni egy olyan kenyeret, amit megrágott egy egér, mivel a kis rágcsáló tisztátalansága átjárja az egész kenyeret,

úgy ez fordítva is igaz, vagyis amiből szentéletű ember evett, azt átjárja a tisztaság és a szentség. A jeruzsálemi Talmud (*Moed Kátán*) pedig Jochánán rabbiról beszél, aki az újhódat ünneplő összejövétel utáni reggelen összegyűjtötte és elfogyasztotta az előző esti ünnepegről maradt morzsákat, mondván: „Szeretnék az eljövendő világban azokkal élni, akik itt ettek tegnap este”. Szintén a Talmudban (*Szánhedrin* 92a.) olvasható, hogy az, aki nem hagy az asztalán kenyeret, nem részesül áldásban. Ebből következik, hogy aki viszont hagy, az áldásban részesül, a kenyér pedig magában hordozza az áldást,

így a maradék elfogyasztói is áldásban részesülnek. Egy további talmudi forrás (*Bráchtot* 51b.) arról beszél, hogy ha a családfő osztja ki az asztalnál az ételt, az áldást hoz a családra. A hászid tisek kontextusában a család természetesen az egész hászid közösséget jelképezi, melynek feje a szellemi vezető, a rebbe.

A hászidok tehát elfogyasztják azt, amit a rebbe nekik adott, vagy még inkább, amit számukra meghagyott, abban a reményben, hogy ezáltal istenfélelemmel telnek meg, lesz megfelelő megélhetésük és jó egészségnek fognak örvendeni. A rebbe étkezése, mint minden egyéb cselekedete, szentséggel telített, így az általa érintett étel is szentté, a hétköznapiánál emelkedettebbé válik. A rebbe által kiosztott maradék fizikai közelségbe, szoros kapcsolatba hozza a hászidokat szeretett rebbéjükkel. Az étel elfogyasztása által a benne található isteni szikrák felemelkednek, ahogyan a Báál Sém Tov magyarázta: Miért is teremtette az Örökkévaló Isten az embert úgy, hogy éhséget és szomjúságot érezzen? Hiszen teremthette volna úgy is, hogy képes étel és ital nélkül élni. Isten azonban azt akarta, hogy az ember az evés által emelje magasabb szintre az elfogyasztott táplálékban található szikrákat.

Recept rovatunkban most egy hagyományos loksn kugelt mutatunk be olvasóinknak, valamint egy nagyon gyorsan elkészíthető olajbogyó-krémet, mely kiválóan harmonizál a szombati kaláccsal.

LOKSN KUGEL

Párve

400 g vékony metélttészta (lehetőleg tojásos); 4 ek. olaj; 4 tojás; 1 kk. só; 1 kk. bors (ha igen borsosan szeretjük, akkor ennél többet is adhatunk hozzá)

Változat (jeruzsálemi kuglihoz: 1 pohár cukor)

A tésztát forró, enyhén sós vízben kifőzzük, leszűrjük és hozzáadjuk az olajat. A tojásokat egyesével feltörjük, megvizsgáljuk mindegyiket, nehogy vércsepp legyen benne, majd kis tálba tesszük, és felverjük. A tojásokat és a fűszereket a tésztához adjuk. Mély serpenyőben olajat hevítünk, és beleöntjük a keveréket. Miután az egyik oldala megsült, óvatosan tálra emeljük, és egy másik tányér segítségével visszacsúsztatjuk fejjel lefelé fordítva a forró olajba, hogy a másik oldala is megsüljön.

Változat: a keveréket öntsük kiolajozott jénai tálba, és süssük aranybarnára 180 fokos sütőben.

Jeruzsálemi kugli: a kifőtt tésztát félretesszük hűlni. Ezalatt az olajat lábosba öntjük, kis lángon melegítve hozzáadjuk a cukrot, és addig főzzük kevergetve, amíg aranyszínűvé nem válik a karamellizálódó cukor. Ekkor azonnal a tésztához adjuk, és alaposan elkeverjük. A továbbiakban a fentiek szerint járunk el, hozzáadjuk a tojásokat és a fűszereket, majd kiolajozott jénai tálban egy óra alatt aranybarnára sütjük.

Lecsapnak a világmegváltó cenzorok A KONZERVATÍVOKRA

Mindig úgy a legkönnyebb visszaélni a hatalommal, ha azok, akik így tesznek, azt hiszik, hogy a jó ügy érdekében cselekszenek. HAJDÚ TÍMEA ÍRÁSA

Ezzel lehetne legjobban jellemezni a modern közösségi hálók tulajdonosait. A Twitter, a Facebook és a YouTube milliárdos urai mind ugyanabban a faluszerű szilícium-völgyi világból érkeznek, ahol az örökké változó progresszív világnézet az uralkodó.

Már évek óta tart az az állapot, hogy a tech cégek arra hivatkozva, hogy ők magáncégek, egyre több nekik nem tetsző tartalmat tüntetnek el a közösségi oldalakról. Ők „tartalomszűrésnek” nevezik azt, amit a posztmodern korszak előtt szimplán cenzúrának hívtak.

A Google és a Facebook a világ digitális reklámbevételeinek 84%-át tartja a kezében. A Statista adatai szerint 2018-ban a Google-nek 136 milliárd dollár volt a bevétele, ami kevés híján Magyarország GDP-jének felel meg. Egyes politikusok már azt lebegtetik, hogy a cégeket fel kellene darabolni. Trump is jelezte, lehet, hogy trösztellenes intézkedéseket kellene bevetni ellenük. A Google kezében van a YouTube, a Waze és az Android is.

NE LÉGY GONOSZ

A cég gyakorlatilag a nyugati világ nagy részéről tudja, mit néz, hová megy, kivel beszél, kinek dolgozik, kivel levelezik. A történelem során egyetlen hatalom sem rendelkezett ekkora befolyással. S úgy tűnik, mindez nem elég.

A Google, amelynek egyik első szlogenje a „ne légy gonosz” volt, úgy tűnik, az emberek gondolkozását is befolyásolni akarja.

A mostani botrányok a Google tulajdonában levő YouTube-ot érintik. A videómegosztó sokáig nem volt több, mint amatőr táncvideók és rajongók által összevágott filmes montázsok gyűjtőhelye. Aztán megszülettek a Youtuberek, a szórakoztatóipar legújabb egyperces sztárjai, majd megjelentek az alternatív médiumok képviselői podcastjeikkel, online hírműsoraikkal.

Ma már egy amerikai híradó nézettsége csak akkor éri el a 2 milliót, ha valami különleges esemény történik. Viszont az online térben megjelenő kommentárok egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek.

A nagy nézettséggel szponzorok és befektetők jelentek meg. A YouTube sokáig nem tett semmit a növekedő csatornák ellen, aztán eljöttek a 2016-os választások. Trump győzelmének nagy bűnbakja az internet lett.

FOKOZOTT ÉBERSÉGET!

A Breitbart tavaly nyilvánosságra hozott egy videót, amelyben a Google legfőbb vezetői beszélnek a dolgozókhöz a választás után. Szergej Brin, a társalapító, elfulladó hangon fejt ki, mennyire sértő számára a választás, és mennyire megrázta az eredmény.

Majd azt is hozzáteszi egy dolgozói kérdésre válaszolva, hogy többet kell tenniük mostantól, több „éberségre” lesz szüksége a cégnek. Az egyik felsőbb vezető azt is kifejti, hogy Trump megválasztásának oka a szavazók idegengyűlölete volt.

A videó megerősíti, ami eddig sem volt titok: a Google teljes vezetése és dolgozóinak nagy része ugyanazt a baloldali ideológiát osztja. Így talán nem lehet csodálkozni, hogy az elmúlt két és fél évben beindult a konzervatív tartalmak cenzúrája.

Minden azzal kezdődött, hogy a hirdető cégek panaszkodni kezdték, hogy a reklámjaik „sértő” tartalmak előtt jelennek meg. A YouTube pedig bevezette, hogy egy teljesen szubjektív lista alapján kiválogassa azokat a videókat, amelyek nem megfelelőek arra, hogy reklám mehessen előttük.

MI KELT GYŰLÖLETET?

Olyan népszerű csatornák voltak az első áldozatok, mint a PragerU, amely rövid konzervatív nézőpontú oktatóvideókat tölt fel. A YouTube több mint 100 videójukat láthatatlanná tette a külső nézők számára, több videójukat pedig a Facebook egyszerűen letörölte, mivel egy felhasználó „gyűlöletbeszédnek” jelölte meg őket.

De számtalan konzervatív vagy középvasalás csatorna videóit egyszerűen átsorolták olyan kategóriába, hogy ne kapjanak a nézettség után reklámbevételeket.

A YouTube június elején hivatalos blogján jelentette be: nagy tisztogatásba kezd, hogy eltüntesse a „gyűlöletkeltő” tartalmakat. Csakhogy az Egyesült Államokban nincsenek olyan jellegű gyűlöletbeszéd-törvények, mint Európában. Így az, hogy mi számít gyűlöletnek, azt a cég programozói dönthetik el.

A nagy letiltó hullám kiváltó oka egy széles körű média-kampány volt. Egy héttel ezelőtt a Vox amerikai liberális honlap hadjáratba kezdett egy Steven Crowder nevű konzervatív komikus ellen. A Vox egy videós újságírója, Carlos Maza a Twitteren követelte, hogy Crowdert tiltsa le a YouTube, mivel a komikus szerinte „zaklatta” őt, és többször a „queer” (LGBTQ utolsó betűje) szóval írta őt le, aminek szerinte negatív hangzása van a homoszexuálisok számára.

Az elmúlt években Crowder több olyan Vox-videót is kritizált a műsorában, amelyet Maza készített. A liberális újságíró szerint a komikus azért vette őt célba, mert homoszexuális és latin-amerikai származású.

KAMPÁNY, BOJKOTT, LETILTÁS

A YouTube hamar jelentkezett, hogy átnézték a kérdéses videókat, de nem találtak bennük semmit, ami sértette volna a cég szabályzatát. Ekkor hatalmas kampány indult. A CNN, a The New York Times és a The Washington Post mind olyan cikkeket hozott le, amelyek azt ecsetelték az ügy kapcsán, hogy a YouTube nem védi meg az LMBT közösség tagjait. Maza és a Vox is kampányba kezdett, és azzal fenyegetőztek, hogy távoznak a videómegosztóról.

A YouTube vezetősége a nyomás hatására úgy döntött, kikapcsolja a reklámokat Crowder videóin, tehát megszüntetik a nézettségéből származó bevételét.

A YouTube igazgatója bocsánatot kért, és szigorításokat jelentett be a tartalmak szűrésében.

De így sem lett vége az ügynek. A Vox továbbra is azt követeli, hogy Crowdert tiltsák le a videószolgáltatóról.

A The New York Times a botrány farvizén megjelentetett egy cikket, amelyben azt elemzi, hogy a néhány hete egy zsinagógára horogkeresztet graffitizó fiatal hogyan radikalizálta a YouTube. A szerző szerint olyan „radikális” emberek videóit sodorták a szélsőjobb felé a férfit, mint az ortodox zsidó kommentátor Ben Shapiro, az említett Steve Crowder vagy a néhai liberális közgazdász, Milton Friedman.

A képeken: Jordan B. Peterson, Milton Friedman, Ben Shapiro, Laura Southern és még sokan mások.
Forrás: reddit

A cikket a Crowder ellen kampányt folytató Carlos Maza is megosztotta, hogy alátámassza érvelését. A YouTube megijedhetett a bojkottoktól és sebes letiltásokba kezdett, aminek áldozata lett több második világháborúról szóló oktató videó is, mivel azok náci beszédeket is tartalmaztak.

A két ideológiai ellenpólus teljesen máshogy reagált az eseményekre. A konzervatív oldal felháborodással, hogy már megint ők lettek szélsőségesnek bélyegezve. A progresszív baloldal szintén felháborodással reagált, mert szerintük a YouTube nem tett eleget.

A konzervatív Ben Shapiro a Dailywire egyik videójában elmondja, hogy szerinte a liberális média azért támogatja a YouTube cenzúráját, mert „így próbálják helyreállítani a média dominanciájukat, amit a nyílt piacok segítségével nem tudtak megtartani.”

De nem a YouTube az egyetlen, amely a konzervatívokat célozza meg, hanem a Twitter és a Facebook is hasonló praktikákkal él. Maga a Twitter ügyvezető igazgatója, Jack Dorsey is többször elismerte, hogy elfogult a baloldal iránt, de azt állította, hogy ez nincs hatással az oldalra.

ELŐRE A SEZB, BOLDOGABB JÖVŐ FELÉ

A Quillett magazin készített részletes tanulmányt arról, hogy a cég valóban kipécézi-e a konzervatívokat. 22 prominens embert találtak, akiket a Twitter letiltott. Ebből 21, ha nem is feltétlenül konzervatív, de Trump-szavazó volt. Az egyik leghíresebb letiltott Milo Yiannopoulos, jobboldali provokátor volt.

Érdekes, hogy például a Hamásznak vagy Irán volt elnökének, Mahmud Ahmadinezsádnak a fiókjait a Twitter nem tiltotta le, annak ellenére sem, hogy mindkettő rendszeresen felszólítja az embereket a zsidóság megsemmisítésére. Ez, úgy látszik, nem ütközik a Twitter szabályzatába.

A tech-cégek milliárdosai szinte kivétel nélkül kollégiumi szobákban kezdték el építeni birodalmaikat. A semmiből lettek olyan milliárdos ágazatok urai, amelyek 30 éve még nem is léteztek. A technológiai fejlődés rendelkezik azzal a vonzerővel, hogy az, aki irányítja, azt hiszi, képes a világot pozitív irányba terelni.

A Google, a Facebook, és más tech-cégek szlogenje mind egy jobb világ elhozatalát hirdetik, mintha a technikai fejlődés egyenesen a paradicsomba vezetne. Ugyanezen cégek vezetői szinte kivétel nélkül úgy gondolják, hogy a progresszív ideológiák vezetnek el mindehhez, ezért is igyekeznek ezeket az ideológiákat beleépíteni az oldalaikba. Ezért az, amit ők ártalmasnak tekintenek, mehet a kukába, le lehet tiltani, hiszen a végcél egy jobb világ.

A gondolat ismerős lehet, s talán nem kéne újra kipróbálni.

Eredetileg megjelent: neokohn.hu

A csernobili rebbe tartozása

DÉNES ANNA MESÉJE

Egyszer egy Slojmele nevezetű hászid Csernobilba utazott szeretett rebbéjéhez, a csernobili Mordecháj Twersky rabbihoz. Boldogan ült a kocsiján, míg kocsisa elől a lovat hajtotta, számba vette az áldásokat, amivel az Örökkévaló megajándékozta: otthonát, szerető feleségét, gyermekeit, virágzó üzletét...

Egyszer csak egy rongyos ruhákba öltözött zsidót látott meg, aki hatalmas zsákokat cipelt a vállán. Felajánlotta neki, hogy elviszi egy darabon, a szegény ember boldogan elfogadta, és felkapaszkodott a kocsira. Az idegen a hászid úti célja felől érdeklődött, és amikor kiderült, hogy Csernobilba utazik, felkiáltott: „Vagy úgy! Motteléhez igyeckszik!” A hászid nagyon elcsodálkozott ezen. Mi az, hogy csak úgy becézgeti a nagy tiszteletben álló rabbit ez a rongyokba öltözött koldus? Ám ő zavartalanul folytatta: „Azt mondja talán magáról, hogy Ön reb Mottele követője? De honnan tudhatnánk, hogy valóban így van? Honnan lehetne megtudni, hogy a rebbe igazi követőjével van dolgom?”

Reb Slojmele megdöbbenésében szólni sem tudott, ám az idegent ez szemmel láthatólag nem zavarta, és tovább elmélkedett: „Az embert a tettei alapján ítélik meg. És főleg a zsebe alapján. Vagyis az alapján, amennyi adományt ad a szegényeknek. És amennyi pénzzel kisegíti a nélkülözőket. Tudja, mit?” – fordult hirtelen a hászidhoz. – „Ha megadja nekem azt a húsz aranypénzt, amivel a rebbe tartozik nekem, elhiszem, hogy a követője.”

A hászid udvarias ember volt, és igazán nem akarta elrontani a saját jókedvét, ezért azon igyekezett, hogy minél hamarabb túljussanak ezen a beszélgetésen. Azt mondta hát: „Ha bizonyítani tudja, hogy valóban tartozik Önnek a rebbe, boldogan rendezem a tartozását.” Az idegen ekkor kotorászni kezdett a zsákjában, és a benne összezsúfolt cókák között végül előhúzott egy összegyűrt papírdarabot. Ezen egy ígéret állt, mely szerint a rebbe húsz aranypénzt fizet e cédula ellenében a tulajdonosának, alatta az aláírás magá-

tól a csernobili cádiktól. Reb Slojmele nézte, forgatta az írást, hátha hamisítás nyomait fedezi fel rajta, de semmit nem talált, az írás valódinak tűnt. A gyűrt papírt kisimította, majd a tubákos szelencéjébe rejtette, és átadott a szegény embernek húsz aranypénzt. Ezután már egyikük sem szólt egy szót sem, és amikor Csernobil határába értek, az idegen jelzett, hogy leszállna a kocsiról. Mielőtt lelépelt, megköszönte az utat, a pénzt, és megáldotta a hászidot, hogy sikeres legyen a családi és az üzleti életben egyaránt. Rongyos alakja, hátán a nehéz zsákkal hamar eltűnt a hászid szeme elől, aki gyorsan hajtatott tovább Csernobilba, szeretve tisztelt rebbéjéhez.

Reb Slojmele hamarosan megérkezett Csernobilba, szíve boldogsággal telt meg ismét, és egészen meglepedkezett a tubákos szelencébe rejtett kis levélkéről. A csernobili rebbe udvarának pénteki sürgés-forgásában, a szombati készülődésben a rebbe hászidjaival és az emelkedett hangú szombati imák közepette reb Slojmele olyan boldog volt, mintha máris az Édenkertben lett volna.

Amikor a szombat véget ért, audienciára jelentkezett a rebbéhez. Vagyis azt kérte, hogy kettesben leülhessenek beszélgetni. Ahogy becsukta maga mögött a szerény szoba ajtaját, a rebbe, szokatlan módon, tubákot kért tőle. Amint a hászid kinyitotta a szelencét, azonnal eszébe jutott az előző napi furcsa ember, és a tubák mellé a kis cédulát is átadta a csernobili cádiknak. „Hogy került ez hozzád?” – kérdezte reb Slojmeleot, aki töviről hegyire elmesélte neki az egész történetet, ahogy esett. Nagy meglepetésére a rebbe így válaszolt: „Valóban, ezt a cédulát én adtam ennek az embernek. Mivel Isten úgy rendelte, hogy találkozzatok, elmondom, hogy ez, akit te rongyos csavargónak néztél, egyike annak a 36 igaz embernek, akinek az érdemében a világ létezik. Mert, tudd meg, hogy minden nemzedékben él 36 rejtett igaz ember, és ha ők nem lennének, akkor már nem lenne a világ sem. Én pedig magamra vállaltam, hogy akármikor is találkozom velük, segítsek nekik, hogy ne szenvedjenek szükségletet.”

Reb Slojmele megborzongott. Ilyen hatalmas szrencsében volt része, hogy egy rejtett cádik utazott a kocsiján, és ő erről mit sem tudott?! Sőt, borzalom, egyszerű senkiházi koldusnak nézte?! A rebbe azonnal észrevette, hogy hűséges hászidja igencsak kellemetlenül érzi magát, és igyekezett megnyugtatni: „Ne aggódj, semmit sem hibáztál. Ha abban az érdemben lehetett részed, hogy segítségére lehattél egy rejtett cádiknak, az mindenképpen jó jel. Nyugodj meg hát, és adj hálát az Örökkévalónak!”

Attól fogva reb Slojmele minden évben adott húsz aranypénzt a rebbének, hogy adja át a rejtett cádikoknak. Ő maga azonban hiába várta, soha többé nem találkozott az idegennel.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenti képek marketingcéllú hozzátételhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyükkel hozzájárultak.

ZSTSZ
ZSIDÓ TUDOMÁNYOK
SZABADEGYETEME
2019. augusztus 19-30.

Judaizmus gyorstalpaló

Ismerkedj meg jobban saját gyökereiddel, a különböző zsidó hagyományokkal, misztikával és tanuld meg a héber olvasás alapjait!

Tóra és Talmud
Háláchá – Zsidó jog
Kabbala
Antiszemitizmus
Zsidó ünnepek
Kóser étkezés
Házasság

Vasvári Pál utcai zsinagóga
1061 Budapest, Vasvári Pál u. 5.
Részvételi díj: 10 000 Ft/fő, tankönyvek ára: 4500 Ft
Jelentkezés és további információ: 061 268 0183
posta@zsido.com - www.zstszt.hu

BÉT MENÁCHEM
EMIH GYERMEKOKTATÁSI KÖZPONT

**MAGYAR ÉS IZRAELI OKTATÁSI
SZAKÉRTŐK AJÁNLÁSÁVAL!**

TRADÍCIÓ ÉS FEJLŐDÉS

- Államilag akkreditált 8 osztályos képzés
- Beszédközpontú nyelvoktatás tudásszint szerinti bontásban
- Informatika oktatás első osztálytól
- Alternatív módszerek, modern technológia
- Alacsony osztálylétszám
- Pedagógus továbbképzés
- Pozitív zsidó identitás
- Egyéni fejlesztés

BÉT MENÁCHEM HÉBER-MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ÁLTALÁNOS ISKOLA

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu | 1074 Budapest, Dohány utca 32-34. | +36 1 781 4760; +36 70 379 1250